



UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIOLOGIJA

BOSANSTVO I BOŠNJAŠTVO U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI
(SAVREMENE REPERKUSIJE)

-magistarski rad-

Kandidat

Sanin Vila

Broj indeksa: 427/II

Mentor

Prof. dr. Dželal Ibraković

Sarajevo, (septembar, 2021)



**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK SOCIOLOGIJA

**BOSANSTVO I BOŠNJAŠTVO U SREDNJOVJEKOVNOJ BOSNI
(SAVREMENE REPERKUSIJE)**

-magistarski rad-

Kandidat

Sanin Vila

Broj indeksa: 427/II

Mentor

Prof. dr. Dželal Ibraković

Sarajevo, (septembar, 2021)

SADRŽAJ

Uvod -----	1
Teorijske osnove rada -----	1
Metodološki okvir rada -----	5
Problem istraživanja -----	5
Predmet istraživanja -----	5
Kategorijalno pojmovni sistem -----	8
Ciljevi istraživanja -----	14
Naučni cilj -----	14
Društveni cilj -----	15
Sistem hipoteza -----	15
Generalna hipoteza -----	15
Posebne-pojedinačne hipoteze -----	16
Sistem varijabli -----	16
Sistem indikatora -----	17
Način istraživanja -----	17
Naučna i društvena opravdanost istraživanja -----	17
Vremensko i prostorno određivanje istraživanja -----	18
Prvi dio -----	19
Srednjovjekovna Bosna -----	19
1.Prvi odjeljak prvog dijela -----	19
2. Drugi odjeljak prvog dijela -----	26
3. Rezime prvog dijela -----	28
Drugi dio -----	30
Bosna u okvirima Osmanskog carstva i proces denacionalizacije Bošnjaka -----	30
4. Prvi odjeljak drugog dijela -----	30
5. Drugi odjeljak drugog dijela -----	35
6. Rezime drugog dijela -----	39
Treći dio -----	41
Plansko istrebljenje Bošnjaka i postdejtonska Bosna i Hercegovina -----	41
7. Prvi odjeljak trećeg dijela -----	41
8. Drugi odjeljak trećeg dijela -----	54
9. Rezime trećeg dijela -----	60
Zaključak -----	62
Bibliografija -----	67

Uvod

Teorijske osnove rada

U srednjovjekovnoj Bosni svi stanovnici u Bosni su bili (dobri) Bošnjani, jedan narod sa više religija. Preovladavajuća religija bila je Crkva bosanska čiji su pripadnici bili čak i bosanski banovi, kraljevi, vlastela, pripadnici stanka bosanskog, tako da kada pričamo o Crkvi bosanskoj slobodno možemo reći da se radi o državnoj religiji. Uz Crkvu bosansku, teritorijalnim širenjem srednjovjekovne bosanske države, uporedo su koegzistirali i pripadnici drugih religija, katoličanstva, te pravoslavlja. Bilo je također prisutnih i jevreja Sefarda, koji su spas u Bosni pronašli od izгона crkvene inkvizicije, kao i predosmanskih muslimana.

O Crkvi bosanskoj imamo vrlo malo historijskog arhiva, većinom su to: „bosanska, domaća historijska građa, državnički dokumenti kojima se prisustvovali i svjedočili starješine Crkve bosanske, rukopisi vjerskog i književnog sadržaja, te natpisi na stećcima, zatim latinska historijska građa, korespondencije rimskih papa, kao i mnogi rukopisi antiheretičkih i kontraverzističkih tekstova. Među historijsku građu također spadaju i istočno-pravoslavni historijski izvori, raznovrsni historijski arhivski materijal nastao pod uticajem pravoslavne crkve na prostoru srednjovjekovne Srbije, Vizantije, Makedonije, Duklje, kao i Tursko-osmanska građa nastala u XV i XVI vijeku okupljena u popisnim defterima."¹

U navedenoj historijskoj građi često se Crkva bosanska navodi kao heretički pokret, pa je zbog toga Bosna i Hercegovina bila na meti mnogih krstaških ratova. Kao rezultat pritisaka iz Vatikana je Bilinopoljska abjuracija, (8.IV.1203, Bilino polje, Zenica), javno odricanje od „krivovjera“ uz nazočnost papinog izaslanika Ivana de Casimarisa. Ono što je uslijedilo jeste dolazak mesijanskih pokreta, prvobitno dominikanaca, te kasnije franjevac. „Prelazak iz krivovjerja“ je zapravo samo bio taktički potez bana Kulina, a kod stanovništva je stvorilo samo kontra efekat, što je rezultiralo totalnom odbojnošću prema ovim mesijanskim pokretima, te iseljavanjem katoličke biskupije u Đakovo.

¹Jaliman, Salih 1999, Historija bosanskih bogomila, IPP Hamidović, Tuzla.

Sljedbenici Crkve bosanske sebe su nazivali krstjanima, a dijelili su se na prave krstjane koje grijeha ne ljube, te na mrsne ili obične ljude. Za pripadnike susjednih srednjovjekovnih država oni su bili heretici i nazivali su ih raznim imenima kao: patareni, kudeguri, babuni, katari, bogomili, albigenizi, manihejci...

„Zanimljivo je svakako da se ni u jednom historijskom dokumentu iz tog perioda ne pominje u Bosni bilo koji drugi narod izuzev Bošnjani ili Bošnjaci. To je matični narod i najbrojnija etnička skupina u srednjovjekovnoj Bosni. Kao etničke (narodnosne) skupine u srednjovjekovnoj bosanskoj državi su prisutni u izvorima Vlasi (dospeljeni stočari), Sasi (Germani koji su u Bosnu dolazili radi rudarskih poslova), Latini i, posebno nakon pada muslimanske Španije, Jevreji - Sefardi.“²

Dolaskom Osmanlija, 1463 g. Bosna je „šaptom pala“, iako su posljednji i pretposljednji bosanski kralj tražili pomoć od europskih vladara. Ta pomoć je naravno izostala. Kao drugi razlog letargičnog prepuštanje Bosne, pada bez otpora, iako je Bosna imala jaku i dobro opremljenu vojsku, bili su vjerski razlozi, te revolt prema posljednjem bosanskom kralju kojem je obećana pomoć iz Vatikana i iz Ugarske, ako „ognjem, mačem i smrću uništi heretike“. Tada većina stanovnika prelazi u zaštitu kod velikaša Stjepana Vukčića Kosače, koji 1448 g. uzima titulu Hercega (ger. vojvoda)i od tada se za oblasti Huma, Humske zemlje ili Zahumlja počinje koristiti naziv Hercegovina. U historijskim spisima do tada se Bosna i Hercegovina spominjala samo kao „Bosna“.

Sljedbenici Crkve bosanske su u svom učenju odbacili skoro sve elemente koji su karakteristični kršćanstvu, po mnogo čemu je bilo čak i sličnije islamu³, a karakter dobrih Bošnjana, tolerancija prema drugim i drugačijim našla je zajednički sadržilac sa islamom. Vodeći se Kur'an-om, kako u vjeri nema prisile sultan Mehmed II Fatih izdaje ahdnamu⁴ fra Anđelu Zvizdoviću 1463.g., u kojoj je sloboda vjeroispovijesti bosanskim katolicima zagarantovna. Bosna je i prije pada pod Osmansku vlast imala dodira sa islamom, ali tek dolaskom Osmanlija se masovnije prelazi u islam, iako je taj proces trajao skoro 250 godina. Često se spominje da je taj prelazak bio „preko noći“, ali prateći osmanske deftere vidjet ćemo da je proces prelaska na islam bio znatno dugotrajniji.

²Ibraković, Dželal 2008, Bosna, Islam – Bošnjaci (Etnološko – povijesne skice), Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 56.

³„Bogumili su vjerovali da Krist nije razapet, neko da je to neki iluzorni lik, te su se ovom pogledu djelimično slagali sa Kur'anom. Pet puta dnevno su se molili, postili i padali su na koljena i izražavali su blagorost Bogu.“ Jaliman, Salih 1999, Historija bosanskih bogomila, IPP Hamidović, Tuzla, str. 13.

⁴Dokument sačuvan, nalazi se u Muzeju Franjevačkog samostana „Duha svetoga“ u Fojnici.

Za razliku od drugih provincija, Bosna je u sklopu Osmanskog Carstva imala poseban status. Zadržala je svoje ime, svoj teritorijalni okvir, nasljednost zemljišnih posjeda, niže poreske obaveze. Sve veći broj pripadnika Crkve bosanske je prihvatio islam, ali također islam su prihvatili i pravoslavci i katolici. U osmanskim defterima ćemo vidjeti da je i veliki broj bosanskih velikaša prešao na islam, veliki broj spahija imaju pravoslavna i katolička imena ili su imena njihovih očeva pravoslavna ili katolička. Pored vjerske slobode, pripadnici drugih vjeroispovijesti nisu morali ići u ratove, imali su veće namete, a i bili su onemogućeni da rade u državnoj službi. Dok su Bošnjaci ratovalina svim frontovima, u okvirima vojske Osmanskog Carstva, a često i ostavljeni da se sami brane jer je Bosna bila krajnja Osmanska oblast, doslovno seprorjeđivao broj njenih stanovnika, mlađih, vojno sposobnih i naravno u fertilnom dobu. To je bio početak, a poslije čestim iseljavanjima, etničkim čišćenjima, ratovima, što za svoju odbranu, što za druge, rapidnog demografskog pada bošnjačkog muslimanskog stanovništva. Kršćansko stanovništvo Bosne Osmansku vlast je osjećalo kao tuđu i bilo je uvijek spremno za organiziranje ili priključenje pobuni protiv postojeće vlasti. Istovremeno su se budili i plamsali nacionalni pokreti u susjednim državama, prije svega u kneževini Srbiji i Crnoj Gori. Istraga poturica, prvi Srpski ustanak (1804-1813. g.), drugi Srpski ustanak (1815. g.), Balkanski ratovi (1912-1913. g.) su se pretvorili u zločine etničkog čišćenja, protjerivanja, genocida, rušenja i spaljivanja privatnih, kao i sakralnih objekata, a na meti zločinaca nalazilo se sve nesrpsko, posebno „tursko“, odnosno Bošnjačko muslimansko stanovništvo. Ovim etničkim čišćenjima je protjerivano i uništavano sve nesrpsko stanovništvo, najviše iz Beograda, Šapca, Užica, Loznice, Smedereva, Valjeva, Požege, Čačka, Sokola... Zločini nad Bošnjacima biće nastavljeni u vremenu mira, a posebno intenzivirani u nadolazećim svjetskim ratovima, te u agresiji na međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu 1992-1995. godine. Koristeći se mitom Kosovskog boja, za sveukupno zlo na ovim prostorima odgovorni su isključivo „Turci“, što se odnosilo na Bošnjake muslimane. „Poturčavanje“ Bošnjaka je čisto i plansko negiranje postojanja Bosne i Hercegovine i Bošnjaka. Mnogi putopisci tvrde da se Turskim jezikom, na ovim prostorima, koristio minimalan broj stanovnika, a većinom su to bili visoki vršitelji osmanske državne službe. Nacionalni pokreti u Srbiji, Crnoj Gori, te u Hrvatskoj svjesno i propagandno su poistovjećivali Bošnjake muslimane i Turke, samo sa jednim ciljem, stvaranje nacionalno homogenih zajednica. Koliko su Bošnjaci „Turci“ najbolje pokazuje Pokret za autonomiju Bosne, svih njenih stanovnika, svih velikaša (osim pojedinih) na čelu sa Huseinom kapetanom Gradaševićem 1831.g.. Na Pokret za autonomiju Bosne zvanični Istanbul ekspresno reaguje, koji je uz više bitaka, i naravno uz izdaju Ali paše Rizvanbegovića, Smail age Čengića, te njihovih saradnika, na kraju i ugušen. Za totalno gašanje Pokreta za autonomiju Bosne, Osmansko Carstvo je zadužilo Omer pašu Latasakoji je totalno obezglavio

bosansko plemstvo. Događaji za vrijeme vladavine Osmanskog Carstva, koji će (hronološki) uslijediti smatram od ključnog značaja za podjele unutar Bošnjačkog stanovništva, a tome ću se posebno posvetiti u radu. Ti događaji su srbizacija i kroatizacija Bošnjaka, a sve u interesu teritorijanih širenja susjednih država na račun naše. Također ih smatram za prelomne između pojmova „Bošnjaštvo“ i „Bosanstvo“, koji su do tog perioda doslovno bili sinonim. Kao što sam već naveo, u srednjovjekovnoj Bosni, također i u periodu vladavine Osmanskog Carstva na ovim prostorima, spominje sesamo jedan, višekonfesionalan, narod. Taj narod bili su naravno Bošnjaci, jedan narod sa više religija. Dokaza je mnogo koje ću posebno obraditi u radu. Bošnjaci pravoslavci i Bošnjaci katolici su se doslovno odricali svog Bošnjaštva tj. Bosanstva, ne svi naravno ali velika većina jeste, sve pod uticajem velikosrpske i velikohrvatske nacionalne politike širenja na račun Bosne i Hercegovine.

Sve ono što će uslijediti poslije, u Balkanskim ratovima, Velikom ratu, kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca (u samom nazivu te zajednice je dovoljno bilo za shvatiti kakva prava i koji tretman je očekivan za Bosnu i Bošnjake), kasnije kraljevini Jugoslaviji, sporazumu Cvetković-Maček, u drugom Svjetskom ratu, memorandumu SANU, dogovoru Tuđman-Milošević iz Karađorđeva, imat će identičan cilj od kojeg se očigleno nikada nije odustalo. Za ostvarenje tih ciljeva Bošnjaci su se suočavali sa progonima, otimačinama, kako u ratovima, tako i periodima kada ratovi nisu vođeni (Agrarne reforme), etničkim čišćenjima⁵ i na kraju XX stoljeća genocidom⁶, uvijek sa istim obrascem djelovanja: „tursku gamad treba iskorijeniti ili skrbnički europeizirati“⁷.

Unatoč naporima srbiziranja i kroatiziranja Bošnjaka, baziranih na velikosrpskoj i velikohrvatskoj nacionalnoj ideologiji, razbijanju bosanskog stanovništva na etničke korpuse, u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, to jest na „konstitutivne“ (konstituentne - sastojne) narode, u samoj agresiji na našu državu Bosanstvo je stalo nasuprot tih nacionalnih aspiracija.

Ovdje treba naglasiti da se, u suprotstavljanju agresiji na Bosnu i Hercegovinu, angažirao i ne mali broj Srba, Hrvata i ostalih. U početnoj fazi agresije, taj broj je bio čak oko 30%.⁸

⁵Etničko čišćenje – Stvaranje etnički homogenih sredina masovnim protjerivanjem drugih etničkih grupa. Giddens, Anthony 2001, Sociologija, Polity press, Cambridge, str. 272.

⁶Genocid –sistemska uništavanje rasne, političke ili kulturne grupe. Giddens, Anthony 2001, Sociologija, Polity press, Cambridge, str. 273. Srebrenica 11.7.1995.

⁷„U Bosni je „leglo guja“ (rimski papa iz XI stoljeća) ili „balije“ i „turska gamad“ koje treba iskorijeniti (nacionalistički pokret stvaranje Velike Srbije sa kraja XX stoljeća), ili ih (Bošnjake) treba „skrbnički europeizirati“ (nacionalistički pokret stvaranja velike Hrvatske sa kraja XX stoljeća).“

Ibraković, Dželal 2008, Bosna, Islam – Bošnjaci (Etnološko – povijesne skice), Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 67.

⁸Žiga, Jusuf 2007, Savremeno bosansko društvo – Hrestimatija, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 24.

Metodološki okvir rada

Problem istraživanja

Problem istraživanja je odvajanje Bošnjaka pravoslavaca, kao i Bošnjaka katolika, od Bošnjaštva tj. Bosanstva. Vanjske aktivnosti, pritisci i djelovanja iz Srbije, kao i iz Hrvatske, doveli su do srbizacije i kroatizacije Bošnjaka sa ciljem stvaranja nacionalno homogenih zajednica. U srednjovjekovnoj Bosni, kao i za vrijeme Osmanske vladavine, na prostoru Bosne i Hercegovine stanovništvo je bilo jedno sa više religija. Nakon ovih događaja krenula su i dijeljenja unutar Bosanskog stanovništva, vežući religijsku pripadnost kao odrednicu etničke pripadnosti. Etnopolitika, koja je danas nažalost prisutna, također doprinosi potiskivanju bosanstva, a jačanju na podjelama po principu „narodnog ključa“, koji se predstavlja kao „nacionalni ključ“. Kada je Bosna i Hercegovina u pitanju, bosanstvo kao državljanstvo je neupitno, tako da nacionalni ključ može biti samo bosanski, to jest jedan, nikako trikako se pokušava predstaviti ili tačnije rečeno „podvaliti“. Nacija je jedna - bosanska, a naroda je više: Bošnjaci, Srbi, Hrvati, te ostali narodi, kako decidno stoji i u Ustavu Bosne i Hercegovine.

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja su događaji, pritisci, aspiracije, velikodržavne nacionalne ideologije koji su doveli do dijeljenja stanovnika Bosne i Hercegovine. Kao mehanizam za ostvarivanje velikodržavnih nacionalnih projekata koristi se podjela bosanskohercegovačkog stanovništva na osnovu vjerske pripadnosti. Zbog specifičnosti bošnjačkog, to jest bosanskog stanovništva, u navedenom vremenskom periodu (jedan višereligijski narod), vjerska pripadnost je bila jedina specifična razlika (*differentia specifica*). Prema planovima iz Srbije, a malo poslije i iz Hrvatske, vjerska pripadnost se trebala (nažalost jeste) poistovijetiti sa etničkom, a pod uticajima agresivnog velikosrpskog i velikohrvatskog nacionalizma u krajnjoj konsekvenci i sa nacionalnom pripadnošću, nestankom države Bosne i Hercegovine, samim tim i bosanske nacije. Kao savremena reperkusija navedenih događaja jeste situacija da živimo u državi u kojoj se sve „mora“ gledati kroz prizmu etničkih naroda. Ta priča, iako je samo u službi jačanja etnopolitike, a nikako u jačanju bosanstva jeste svakodnevnica u kojoj se *građanima Bosne i*

Hercegovine podvaljuje priča o „složenoj državi“ u kojoj sve mora biti poredano prema „etničkom ključu“ - od portira do akademika.⁹

Svjesno se „potiskuje građanin“, a sve na uštrb etničke pripadnosti.

Uslovi koji su doprinijeli ovom problemu su aspiracije iz vana (velikosrpske i velikohrvatske nacionalne ideologije), koji su htjeli da na račun Bosne i Hercegovine prošire svoje teritorije. S obzirom da su posegnuli agresivnom nacionalizmu, prema kojem u takvim homogenim nacionalnim zajednicama nema mjesta za „druge“, ti procesi rezultirali su strašnim zločinima etničkog čišćenja, ubijanja, zatvaranja u koncentracione logore, silovanjima, te najtežim oblikom zločina genocidom. Bosansko društvo je u svojoj historiji bilo (i sada je) otvoreno za „druge“ i „drugačije“. Još u srednjovjekovnoj bosanskoj državina našim prostorima je koegzistiralo jedno, višereligijsko, društvo. Otvorenost prema drugima i drugačijim se nije promijenila za vrijeme Osmanske vladavine. U tako izmiješanom društvu jedina razlika a koja čini specifičnost bošnjaštva, to jest bosanstva, nametnula se kao mehanizam za dijeljenje istog tog društva. Religijska pripadnost je iskorištena kao alat denacionalizacije bošnjaštva. Multilateralnost je jedna od najvećih odlika bosanstva. Bosanstvo, ili društvo koje je bilo poznato kao „tigrova koža“ pokušava da se svede na društvo podijeljeno na „konstitutivne“ (konstituentne – sastojne) narode. Etnopolitika uporno pokušava nametnuti priču kako je bosansko stanovništvo konstitutivno (sastavljeno pukim matematičkim zbirom, fizički spojeno) od tri naroda, koji se na taj način predstavljaju kao „etničke nacije“, te tako pokušavaju prava naroda staviti iznad prava građana.

Kada se razmišlja o konstituentnim elementima (građanima i narodima) vidi se da biopolitika, etnopolitika, konsocijacija i nacionalizam ciljano insistiraju da je Ustav (Anex IV) moguće interpretirati samo u „etničko-religijskom“ ključu. A to nije tačno i nije istina. Ustav kaže da se u državi Bosni i Hercegovini bosanskohercegovački ili bosanski narod (narod Bosne) sastoji od „naroda“ i „građana“. Unutar bosanskog naroda (to jest bosanskohercegovačke nacije) nalaze se Bošnjaci, Hrvati, Srbi, građani i Ostali (drugi). Po tome je Bosna nacija-država svih njezinih građana bez obzira na etničko ili religijsko određenje. To antibosanski nacionalizam želi prešutiti, sakriti, zanemariti i odbaciti.¹⁰

⁹Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 142

¹⁰Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str.

Etnopolitika, jačajući svoje pozicije, bosanskohercegovačko društvo svjesno gura u „etničke torove“. Najreprezentativnija slika bosanstva jeste društvo u kojem su progonjeni jevreji našli sigurnost i zaštitu od inkvizicije, dok ih je cijela zapadna Europa protjerivala zbog vjerske pripadnosti. Europa koja sada uporno zagovara vjerski i nacionalni pluralizam itekako je mogla puno toga naučiti iz primjera naše domovine.

Subjektat je građanstvo Bosne i Hercegovine, svaki građanin na teritoriji Bosne i Hercegovine bez obzira na vjersku pripadnost, te kako se sada izjašnjava i šta osjeća. Svako ima pravo na opredjeljenje, to niko ne može da ospori nikome. Činjenica da je Bosna i Hercegovina međunarodno priznata država, te članica Ujedinjenih nacija, samim tim implicira da ima svoju naciju, svoje državljanstvo. Svi građani u Bosni i Hercegovini, po državljanstvu su Bosanci. Narodi: Bošnjaci, Srbi, Hrvati, te ostali narodi su dio te nacije, oni su sastojci bosanstva. Nacionalni projekti Srbije, kao i Hrvatske doveli su toga, da se vjerski identitet poistovjećuje sa etničkim. Prema tim projektima svi bosanski pravoslavci su isključivo Srbi, svi bosanski katolici isključivo su Hrvati, samim tim ostaje da su svi bosanski muslimani isključivo Bošnjaci. Ne tako davno svi smo bili dio jedne cjeline i ovu državu smo doživljavali (mnogi je doživljavaju i danas) kao svoju.

Motiv ovog rada jeste lična želja da se Bosna i Hercegovina, u očima svih nas bosanaca, prestane posmatrati kao zemlja „etničkih torova“. Bosanstvo je pravni i politički fakt. Bosna i Hercegovina je međunarodno priznata država, svaki njen stanovnik jeste Bosanac, samim tim bosanstvo nije upitno niti će ikada biti sve dok postoji država Bosna i Hercegovina. U postdejtonskoj Bosni i Hercegovini, u entitetu Republika Srpska, te u određenim dijelovima entiteta Federacija Bosne i Hercegovine prema samoj državi Bosni i Hercegovini, samim tim i prema bosanstvu kao nacionalnoj pripadnosti stvorena je atmosfera animoziteta. Taj antidržavni, neprijateljski stav, odbojnost, odbacivanje i negiranje svega državnog vidljivo je svakodnevno. Od nepoštivanja državnih praznika, glorificiranja presuđenih ratnih zločinaca, proslavljanja datuma formiranja paradržava i paradržavnih aparata, poistovjećivanja sa državama koje su učestvovala u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, rame uz rame sa njima, bosanstvo se sve više potiskuje. Takvim djelovanjima Bosna i Hercegovina se pokušava prikazati kao nemoguća država. Projekti denacionalizacije bosanskog stanovništva rezultirali su da bosanstvo ne doživljavaju svi isto na cijeloj teritoriji naše države. Mnogi ga odbacuju, kao sve što ima državni prefiks, te teže ka pripajanju „matičnim državama“. Bosna i Hercegovina je uvijek bila „matična zemlja“ i bosanskih pravoslavaca i bosanskih katolika. Bez obzira što mnogi „separatisti“ imaju dvojna državljanstva, njih te „matične zemlje“ (Srbija i Hrvatska) gledaju kao na ljude iz Bosne, za njih su oni dijaspora.

Kategorijalno pojmovni sistem

-Pojam „Bosanstvo“ – Kada kažemo „Bosanstvo“ mislimo na pripadnike svih naroda koji svoje historijske korijene vuku za našu državu, te o osjećaju (ne)pripadnosti kod istih. Također pod tim pojmom mislimo i na mišljenja stanovnika drugih država koji na nas gledaju kao jednu cjelinu, za njih smo svi Bosanci.

„Bosanac je oduvijek označavalo (a i danas označava) 'čovjeka iz Bosne', u smislu teritorijalne pripadnosti ili porijekla, što je sa sobom nosilo i neka srodna etnička obilježja. Bosanac to je pripadnik bosanskohercegovačke države, vezano sa ovim prvim značenjem. Za pripadnost. Tačnije – uključuje, ali onu višenacionalnu, viševjersku. Bosanac je i musliman, i pravoslavac, i katolik, koji svoje historijske korijene vezuje za Bosnu. To bi značilo da naziv Bosanac imenuje i 'bosanskog Muslimana' i bosanskog Srbina i bosanskog Hrvata.“¹¹

Bosanstvo nije samo teritorijana ili geografska pripadnost. Bosanstvo je politička kategorija i predstavlja državljanstvo međunarodno priznate države Bosne i Hercegovine.

Bosanac je politička kategorija – pojam označava građanina ili državljanina internacionalno priznate države Republike Bosne i Hercegovine kao 177. članice OUN, odnosno države Bosne i Hercegovine koja nastavlja kontinuitet Republike Bosne i Hercegovine poslije Daytonu. Bosanci su, dakle, svi građani koji žive u Bosni i Hercegovini, odnosno Bosanac je građanin Bosne, on je politička kategorija i mjesto na kojem se etablira građanstvo. Nužno je poštovati činjenicu da se ne može bosanstvo pretvoriti u puku geografiju ili emotivni krajolik.¹²

-Pojam „Bošnjaštvo“ – Kada kažemo „Bošnjaštvo“, danas se taj pojam većinom veže isključivo za bosanske muslimane. Daleko od toga da su bosanski muslimani prigrlili taj pojam kao svoje ekskluzivno pravo na njega. Pod uticajem velikodržavnih projekata, iz Srbije i Hrvatske, bosanski pravoslavci, te bosanski katolici su se odricali „svog Bošnjaštva“ i u toj historijskoj usamljenosti Bošnjacima muslimanima je „ostavljeno“ korištenje tog pojma. Prije tih nemilih događaja u Bosni su bili svi Bošnjaci, jedan narod sa više religija. Osnova tih projekata bila je

¹¹Dozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 59.

¹²Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 102

da se svi Bošnjaci pravoslavci izjašnjavaju isključivo kao Srbi, te svi Bošnjaci katolici isključivo kao Hrvati.

„Naziv Bošnjak, međutim, nije vazda imao isto značenje; ono se mijenjalo, mijenjajući i svoj specifični značenjski odnos prema pojmu Bosanac, a i prema pojmu bosanski musliman. Riječ Bošnjak stara je srednjovjekovna riječ. Njezina pretača je riječ Bošnjanim, koja se najprije upotrebljavala za bogumile, a kasnije i za pripadnike drugih religija u Bosni i Hercegovini. Dakle, naziv Bošnjak ima svoju etimološku vezu sa bogumilstvom. U tursko vrijeme Bošnjak se upotrebljavao sa širokim značenjem (kakvo je značenje naziva Bosanac), sa značenjem čovjeka iz Bosne, bez obzira na vjeroispovijest. Vremenom dolazi do procesa značenjskog sužavanja te riječi, uporedo sa širenjem naziva Srbin i Hrvat u Bosni, pod uticajem vjersko-nacionalne propagande iz Srbije i Hrvatske. Jačanjem veza bosanskih pravoslavaca i katolika sa njihovim maticama na istoku i zapadu, prvenstveno tokom XIX stoljeća, jača i nacionalna svijest bosanskih muslimana i svijest o njihovoj 'historijskoj usamljenosti', odnosno sudbinskoj vezanosti za Bosnu. Tako sve više dolazi do sužavanja i značenjskoga preciziranja riječi Bošnjak.“¹³

Praksa sužavanja i preciziranja riječi Bošnjak nastavljenja je i poslije. Nakon okupacije i aneksije od strane Austro-Ugarske Monarhije, pojam Bošnjaci (muslimani) zamijenjen je pojmom „muhamedanci“. Za to vrijeme bošnjačka politička elita, bez dovoljno razvijene nacionalne svijesti, se ponaša striktno kao vjerska skupina. Zvanično se samoimenuju „muslimani“ umjesto „Bošnjaci“, također ista stvar ponavlja se i sa jezikom. U okvirima Kraljevine SHS, te u obje Jugoslavije, za Bošnjake je u popisima stanovništva bilo moguće biti bilo šta, osim onog istinskog, historijskog. Mogli su biti „Srbi“, „Hrvati“, „neopredjeljeni“, „Jugosloveni-neopredjeljeni“, „Musliman u etničkom smislu“ samo ne „Bošnjaci“. Tek je 1968. g. komunističko vodstvo u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini priznalo bosanske muslimane kao šestu naciju. Na sljedećem popisu 1971 pojavljuju se kao Muslimani sa velikim M.

Čišić ingeniozno otkriva slabosti i zamke nacionalne nominacije Bošnjaka nazivom „Musliman“. Zato ističe: „Nama Bosancima, kao nesumnjivom izdanku onih starih Bošnjaka ostavili su pravo da se zovemo Muslimanima s prozirnom tendencijom da nam u znaku toga, u

¹³Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 62.

*svim danim zgodama ospore pravo riječi u nacionalnim i državo-pravnim pitanjima naše uže otadžbine Bosne i Hercegovine.*¹⁴

I kada su određeni kao „Muslimani poseban narod“, taj naziv nije imao poveznicu sa matičnom državom i očigledno da je bio vjerski naziv, positovjećen sa pripadnicima islama na cijeloj planeti Zemlji. Odlukom Drugog Bošnjačkog sabora, u Sarajevu 28.IX.1993.g. bosanski muslimani vraćaju historijsko ime – Bošnjak.

-Pojam „Srednjovjekovna bosanska država“– razvija se uporedo sa ostalim feudalnim zajednicama na Balkanskom poluostrvu. Po mnogim historičarima je čak i najstarija srednjovjekovna država na ovim prostorima. Srednjovjekovna Bosna imala je sve oblike samostalnosti, prvobitno banovina, zatim kraljevina, sve do pada u okvire Osmanskog Carstva. Srednjovjekovna bosanska država imala je također sabor velikaša, poznatiji kao „stanak“, razvijen pravni sistem koji se bazirao na običajnom pravu, svoje pismo i svoj jezik, svoju zvaničnu i službenu religiju Crkvu bosansku i najbitnije od svega, svoje stanovništvo dobre Bošnjane.

*„Historičar Enver Imamović ističe: „Bosna je u srednjem vijeku bila samostalna država, imala je svoje vladare (banove i kraljeve), svoju zastavu i grb (sa ljiljanima), vojsku, strogo određene i čuvane granice, svoj dvor i diplomatsku službu, vlastiti jezik (bosanski), vlastito pismo (bosančicu), svoju vjeru (bogumilsku), svoj narod (Bošnjani), svoju monetu, i sve drugo što karakterizira jednu državu, pa i više od toga, jer mnoge zemlje nisu imale ono što je imala i što je bila Bosna“*¹⁵

-Pojam „Srbizacija i kroatiziranje“ jeste zapravo proces denacionalizacije Bošnjaka, zarad vjersko-političkih projekata serviranih iz Srbije i Hrvatske. Cilj je bio razbijanje Bosanskog korpusa, tačnije podjela bošnjačkog, to jest bosanskog društva na osnovu religijske pripadnosti. Srpski velikodržavni projekat nastojao je propagandnim radom bosanske pravoslavce poistovijetiti sa Srbima, dok je skoro pa simultano Hrvatski velikodržavni projekat radio identičnu stvar sa pripadnicima bosanskih katolika. Bosna je po tim projekcijama trebala biti pripojena Srbiji ili Hrvatskoj (ili prekrojena, pa podijeljena) uz nesuvisla opravdanja kako je Bosna istorijska Srpska ili Hrvatska povijesna zemlja. To je naravno historijski totalno

¹⁴Filandra, Šaćir 1998, Bošnjačka politika u XX stoljeću, Sejtarija, Sarajevo, str 204.

¹⁵Ibraković, Dželal 2008, Bosna, Islam – Bošnjaci (Etnološko – povijesne skice), Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 57.

neutemeljeno. Sa nestankom ili razbijanjem stanovništva u Bosni, Bošnjaka, ti planovi bi bili lakši za ostvariti.

*„Uvođenje srpskog identiteta kod pravoslavnog stanovništva Bosne išlo je relativno brzo zbog razvijenosti srpske nacionalne ideje u samoj Srbiji te bliskosti bosanskog i srpskog pravoslavnog svećenstva. Kako je naglašeno, sredinom devetnaestog vijeka srpska nacionalna svijest među bosanskim pravoslavicima nije postojala. Tek na inicijativu iz Srbije, u Bosni je osnovano posebno društvo za širenje srpskog imena. Godine 1863. kaluđer Teofil Petranović, učitelj u srpskoj realnoj gimnaziji, osnovao je u Sarajevu Društvo za propagiranje i uvođenje imena Srbin“.*¹⁶

*„Bosanski katolici su kroz blisku vezanost za bosanske franjevce održali i baštinili svoju posebnost i sjećanje na bosansku srednjovjekovnu tradiciju i identitet. Imajući u vidu da su stoljećima dijelili sudbinu sa svim ostalim stanovnicima Bosne pod vladavinom osmanskog dvora, imali su u znatnoj mjeri različitu kulturu od hrvatskih, slavonskih ili dalmatinskih katolika, koji su vremenom prihvatili hrvatsku nacionalnu ideologiju. Samim tim, bosanski katolici nisu imali dodirnih tačaka s hrvatskom nacionalnom ideologijom sve dok su domaći svećenici imali primat u Bosni. Preokret se desio krajem devetnaestog vijeka s prvim svećenicima obrazovanim na prostoru današnje Hrvatske, koji su u Bosnu donijeli i ideju hrvatske pripadnosti. Taj proces posebno je bio osnažen dolaskom svećenika, nadbiskupa Josipa Štadlera i biskupa Josipa Juraja Strossmayera, koji su, iako stranog porijekla, odradili značajan dio posla pri stvaranju hrvatskog naroda kao protutežu srpskom (pravoslavnom) nacionalnom pokretu. Početkom devetnaestog vijeka mogli su se već vidjeti i rezultati njihovog utjecaja. Oko 1867. godine, prevodilac u pruskom konzulatu u Sarajevu Klement Božić u tom gradu osnovao je društvo slično srpskom, sa sličnim ciljevima.“*¹⁷

-Pojam „Postdejtonska Bosna i Hercegovina“ – U preambuli Ustava Bosne i Hercegovine stoji: *„Podsjećajući se na Osnovna načela usaglašena u Ženevi 8.9.1995. godine i u Njujorku 26.9.1995. godine, Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (u zajednici s ostalim), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine.“*¹⁸

U Ustavu BiH također se navodi da Bosna i Hercegovina nastavlja svoje pravno postojanje po međunarodnom pravu, te kao državljanstvo navodi državljanstvo Bosne i Hercegovine, koje

¹⁶Aličehić i Galešić, Taner i Đenan 2018, Tragom drevnih Bošnjana, Connectum, Sarajevo, str 63-64.

¹⁷Aličehić i Galešić, Taner i Đenan 2018, Tragom drevnih Bošnjana, Connectum, Sarajevo, str 65-66.

¹⁸Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Ustav Bosne i Hercegovine, datum pristupa: 17.8.2021, https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

reguliše Parlamentarna skupština, i državljanstva svakog entiteta koje regulišu sami entiteti. Također u Ustavu Bosne i Hercegovine stoji da su *svi državljani entiteta time i državljani Bosne i Hercegovine*.¹⁹ Time je jasno pojašnjeno da je državljanstvo Bosna i Hercegovine u statusu višeg autoriteta od entitetskog državljanstva. U službenoj verziji Dejtonskog mirovnog sporazuma, na engleskom jeziku na stranici Ureda visokog predstavnika (OHR) govori se o terminu *konstituentni*²⁰, koji u pravnom smislu nije sinonim sa *konstitutivni*.

*Konstituentni elementi Bosne su građani i narodi. To su sastojci od kojih se sastoji Bosna! Oni su državnopravna cjelina ravnopravnih ljudi, bosanskohercegovački (bosanski) demos, odnosno „državni narod“ ili državljanska nacija. Oni nisu etnička „nacija“ – oni su državljanska nacija. Oni su to jer su povezani pravima i obavezama u javnopravni odnos s državom Bosnom i Hercegovinom. Zato se slobodno mogu imenovati kao bosanski građani.*²¹

„Konstitutivnost naroda“ se u javnom diskursu tumači kao „zbir naroda“, zbog toga se i koristi u službi antibosanstva jer ima za cilj jačanje kategorije naroda u odnosu na građanstvo i kategoriju bosanstva kao državljanstva Bosne i Hercegovine. Zapravo radi se o „konstituentnim narodima“, odnosno sastavnim narodima, Bošnjacima, Srbima, Hrvatima i pripadnicima ostalih naroda.

-Pojam „Etnička grupa“ – Zajednica ljudi (od grčke riječi ethnos – narod) koja se na osnovu kulturnih razlika tipa jezika, historije, zajedničkog porijekla razlikuju u odnosu na druge zajednice. „Etnicitet (etnička pripadnost) odnosi se na kulturnu praksu i nazore određene zajednice ljudi koja ih odvajaju od ostalih zajednica. Pripadnici etničkih grupa vide sebe kulturno drugačijim od drugih grupa u jednom društvu koje ih, sa svoje strane, također vide kao različite. Različite karakteristike mogu poslužiti u odvajanju jedne etničke grupe od drugih, najčešće je to jezik, istorija ili poreklo (stvarno ili izmišljeno, religija i stilovi oblačenja ili ukrašavanja, odnosno, nošnja.“²²

¹⁹Office of the High Representative, Constitution of Bosnia and Herzegovina, datum pristupa: 17.8.2021, <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/laws-of-bih/pdf/001%20-%20Constitutions/BH/BH%20CONSTITUTION%20.pdf>

²⁰Office of the High Representative, Constitution of Bosnia and Herzegovina, datum pristupa: 17.8.2021, <http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/laws-of-bih/pdf/001%20-%20Constitutions/BH/BH%20CONSTITUTION%20.pdf>

²¹Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 100

²²Giddens, Anthony 2001, Sociologija, Polity press, Cambridge, str. 261.

-Pojam „Nacija“ – prisutno je više teorija nacije, primordijalistička i modernistička škola. Prema primordijalističkim stajalištima nacija je duboko ukorijenjena unutar ljudskih zajednica i kao takva svjesno preobrazuje etničke skupine u nacije i na ta način stvara se mit o „pravim nacijama“.

„Nacija je povijesno ukorijenjena. To je moderna nasljednica i preobrazba mnogo starije i raširene etnije i kao takva okuplja u sebi sve simbole i mitove predmoderne etničnosti (Smith, 1995:157). Teorije primordijalizma drže da nacionalizam ima porijeklo u starijim oblicima ili dubljim slojevima grupnog identiteta i međugrupnih odnosa“²³

Sam izraz “primordijalno“ ima više značenja: prvobitno, izvorno, prirodno, primarno, nepromjenjivo, predmet odanosti ili posvećenosti i ono što je izvan svjesne kontrole.

Modernistička škola naciju objašnjava kao proizvod industrijalizacije, političke demokratije, masovnog obrazovanja i medija. Prema modernističkim stavovima sva društva današnjice su multietnička, heterogena, samim tim primordijalistički stavovi vode ka homegenizaciji i „etnički čistim nacijama“.

Postoje interpretacije nacije koje su proizašle iz škola primordijalizma i etnicizma, ali one pojam nacije i njegovo moderno semantičko određenje ne razumiju u političko-pravnom smislu današnjice, već neodgovorno preokreću etniju u naciju i kao takvu transportiraju u daleku prošlost, pa govore o „starim nacijama“, „pravim nacijama“, „velikim nacijama“ i tome slično. U današnjim teorijama o naciji polazimo od Karla Deutcha i Ernesta Gellnera koji su potpuno odbacili ove sporne interpretacije i razvili modernistički pristup. Pitanje je danas jednostavno: zašto bi neko morao pristati na etničko-religijski model nacije ili obrazac nacije koja se razvija na religiji, ako su današnje države i društva sasvim multietnička? Da li to znači da moramo pristati na iskorjenjivanje drugačijih etničkih grupa iz našeg okruženja (kako to traži etnopolitika i njoj primjereni agresivni nacionalizam) i proizvoditi trajni konflikt kao model postojanja?²⁴

Nacija je skup svih građana jedne države ili, drugim riječima, slobodna zajednica građana. To je nacionalni ideal koji slijedi. Danas je gotovo svaka moderna nacija heterogena zajednica građana – ne homogena zajednica - povezana zakonima, državnom administracijom, sistemima poslovanja, obrazovanja, teritorijanim ili geografskim vezama, ekonomskim interesima,

²³Katunarić, Vjeran 2003, Sporna zajednica, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 150.

²⁴Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 140-141

*poslovima i tome slično. Unutar takve nacije postoje različite grupe koje njeguju svoje identitete, specifičnosti, prepoznatljivosti, običaje, navike, sjećanje ili vjerske orijentacije.*²⁵

Ciljevi istraživanja

Naučni cilj

Naučni cilj istraživanja treba da pokaže bolje razumijevanje problema podijeljenosti bosanskohercegovačkog društva, te koji su to uzroci koji su umnogome doprinikli tome. Danas nažalost svjedočimo vremenu „konstitutivnih (konstituentnih - sastojnih) naroda“, „nacionalnog ključa“ (narodnog ključa), „etničkih torova“, „vitalnog nacionalnog interesa“. U radu ću se bazirati na tri vremenska perioda, hronološkim redoslijedom.

Prvi vremenski period koji ću obraditi jeste period srednjovjekovne bosanske države. Sva historijska građa govori nam o vremenu jednog društva, sa više religija, koje koegzistiraju zajedno. Iako je, slobodno se može reći, u srednjovjekovnoj bosanskoj državi Crkva bosanska važila za službenu religiju ona je smatrana heritičkom, i kao takva bila je progonjena od strane Vatikana, mesijanskih redova dominikanaca i franjevaca, te pravoslavnog sveštenstva.

Drugi vremenski period ovog rada jeste vrijeme u okvirima vladavine Osmanskog Carstva. Veoma bitno za ovaj period je i činjenica da su svi stanovnici u Bosni isključivo samo Bošnjaci (Bošnjani), također višereligijski podijeljeni. To stanje zadržat će se sve do perioda bujanja velikodržavnih nacionalnih projekata. Za ostvarenje tih planova religija se koristi kao mehanizam denacionalizacije Bošnjaštva, drugim riječima za napuštanja Bošnjaštva bosanskih katolika, te bosanskih pravoslavaca sa ciljem kroatizacije, odnosno srbizacije.

Treći vremenski period jeste period naše današnjice, zapravo period postdejtonske Bosne i Hercegovine. Potpisivanjem Dejtonskog mirovnog sporazuma zaustavljen je rat u Bosni i Hercegovini, strašna agresija sa ciljem nestanka bosanskog stanovništva i teritorije. Iako je rat zvanično zaustavljen mnogi problemi su ostali i svjedočimo im svakodnevno. Bosna i Hercegovina je međunarodno priznata država, teritorijalno nepromijenjena od početka agresije. Uz priznanje nezavisnosti i suverenosti priznati su i stanovnici koji žive u njoj, kao njen suveren, građani Bosne i Hercegovine. Samim tim bosanstvo je neupitno. Etnopolitika, politika jačanja naroda na uštrb građanina potiskuje bosanstvo i na njegovo mjesto postavlja narod(e).

²⁵Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 76

Iako je naša historija veoma obimnija od ova tri, navedena, vremenska perioda, smatram da su za potrebe ovog rada prelomni, jer pokazuju:

-istinsko bosanskohercegovačko društvo,

-po meni možda čak i najveći uzrok podijeljenosti,

-posljedica, koja iskreno ne odgovara nikome, osim „narodnim vođama“, koji na ovaj način jačaju svoje pozicije dok je državljanstvo potisnuto u drugi plan zarad „pripadnosti narodu“.

Društveni cilj

Društveni cilj istraživanja trebao bi ostvariti korist svakom stanovniku Bosne i Hercegovine. Multilateralnost bosanskohercegovačkog društva trebalo bi biti zajednički cilj svih nas. Trenutna situacija, „zahvaljujući“ ograničenjima Dejtonskog mirovnog sporazuma ne pridonosi puno ka tome, naprotiv, samo produbljuje različitosti. Također, jačanjem etnopolitike sve se više potiskuje bosanstvo i sve se dublje zatvaramo u „etničke torove“. To je zapravo baš ono što velikodržavne ideologije i etnopolitika žele da se desi. Država koja ne funkcioniše kao država, nego kao zajednica naroda, kao jednostavni matematički zbir tri etničke skupine.

Sistem hipoteza

Generalna hipoteza

Podijeljenost bosanskohercegovačkog društva je rezultat pritisaka, akcija i ideologije „izvana“, kao i jačanje pozicija „narodnih vođa“ „iznutra“. Bosna (i Hercegovina) u srednjem vijeku je njegovala različitosti svih njenih stanovnika. O tom periodu slobodno možemo reći da se radi o jednom višereligijskom društvu. Velikosrpska i velikohrvatska ideologija, pritisci koji imaju za cilj denacionalizaciju Bosanaca pravoslavne i katoličke vjeroispovijesti, traju na naše stanovništvo još iz 19 stoljeća. Postdejtonska Bosna i Hercegovina, podmednuta priča o brojanju krvnih zrnaca podjelom na „konstitutivne“ (konstituentne - sastojne) narode samo pospješuje projekat denacionalizacije Bosanaca. Na snazi je etnopolitika koja narode želi da poistovijeti sa nacijama. Narod i nacija nisu isti pojmovi. Sve ovo navedeno doprinosi totalnom neskladu i neprirodnom stanju Bosne i Hercegovine.

Posebne-pojedinačne hipoteze

-Stanovništvo srednjovjekovne Bosne, dobri Bošnjani, kao što i sam pridjev to opisuje su, za prilike historijskog i vremenskog konteksta, činili izuzetno tolerantno društvo. Iako je Crkvu bosansku podržavalo bosansko plemstvo i vice versa, slobodno se može reći da se radi o itekako multilateranom društvu jer su pripadnici svih religija koegzistirali zajedno. Također pored bosanskog plemstva, sljedbenici Crkve bosanske su u velikom broju bili svi slojevi stanovnika srednjovjekovne bosanske države.

-Padom srednjovjekovne bosanske države u okvire Osmanskog Carstva, islam postaje najdominatnija religija, kako u cijelom carstvu tako i u Bosni i Hercegovini. Osmanlije se nisu vodile pravilom dominantnim za te vremenske prilike „čija vjera-njegova zemlja“, nego su vođeni Kur'anom, pripadnicima drugih religija pustili da uživaju sve vjerske slobode. Posebno se to odnosilo na „sljedbenike knjige“ (kršćanstvo i judaizam). Sljedbenici Crkve bosanske su postepeno prihvatili islam, također i pripadnici katoličanstva i pravoslavlja. Tako da i u tom vremenskom periodu također možemo reći da je Bosna i Hercegovina zemlja jednog, multireligijskog, društva.

-Velikodržavni projekti susjednih/komšijskih država su za ciljeve imali uništenje bosanskog stanovništva, jednostavno rečeno denacionalizaciju Bošnjaka, dijeljenjem na osnovu religijske pripasnosti. Također njihove teritorijalne aspiracije imale su za cilj pripajanje Bosne i Hercegovine ili u mnogim planovima jednostavno dijeljenje između sebe. Ovi projekti su pratili nacionalne pokrete u zapadnoj Europi sa ciljem stvaranja homogeno nacionalnih zajednica, baziranihda manjine prihvataju dominantnu ideologiju većine. Na primjeru Bosne i Hercegovine, jedno multireligijsko društvo, takvi projekti teško da su zamislivi bez progona, etničkog čišćenja ili najgoreg mogućeg zločina genocida.

Sistem varijabli

Bosanskohercegovačko društvo, kojem je u ranijim vremenskim etapama glavna odredica bio osjećaj zajedničke pripadnosti, slijedom historijskih događaja, velikodržavnih planova, te bujanjem nacionalnih pokreta, svedeno je na situaciju pokušaja stvaranja iluzije o jednostavnom matematičkom zbiru naroda. To pospešuje trenutna podijeljenosti na „konstitutivne“ (konstituentne - sastojne) narode. Problem istraživanja „Bosanstvo i bošnjaštvo u srednjovjekovnoj Bosni (savremene reperkusije)“ su faktori koji su uticali na tako drastičan i porazan ishod. Zavisna varijabla jeste bosanskohercegovačko društvo. Nezavisana varijabla

čini skup socijalno-političkih faktora, stavljenih pod plašt religije, koristeći je kao mehanizam za ostvarivanje velikodržavnih ciljeva i stvaranje homogeno nacionalnih zajednica.

Sistem indikatora

Indikatori na koje ćemo se osloniti u mjerenju varijable su pisana građa, popisi stanovništva iz vremena vladavine Osmanskog Carstva, takozvani defteri, popisi iz vremena vladavine Austro-Ugarske monarhije, popisi za vrijeme obje Jugoslavije, te popis iz 2013. godine. Također oslonit ćemo se i na Ustav Bosne i Hercegovine (Anex IV Općeg okvirno sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini), kao i na rezultate referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovine održanog 29.2. i 1.3. 1992. godine

Način istraživanja

S obzirom da se radi o teorijsko-empirijskom istraživanju metode korištene u radu su analiza sadržaja, prvenstveno iz knjiga, zatim tv sadržaja, te društvenih mreža. Također korištena je metoda prikupljanja podataka u vidu plebiscita (1992 godine) kao najrepresantivnijeg uzorka javnog mnijenja, popisi stanovništva iz vremena osmanskih deftera, za vrijeme Austro-Ugarske okupacije, u vremenu obje Jugoslavije, te popis stanovništva iz 2013. godine.

Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Naučna i društvena opravdanost istraživanja ima za cilj osvještavanje javnog mnijenja o bogatoj i zajedničkoj historiji naše domovine, a ne o „tri historije“ koje se sada uporno pokušavaju podmentuti bosanskohercegovačkom stanovništvu. Također i osvještavanje od stereotipa da je Bosna i Hercegovina nastala 1992. godine, svjesno potiskivajući višestoljetnu historiju i činjenicu da ovu zemlju naseljavaju dobri ljudi, dobri Bošnjani. Te neistine se šire iz „velikodržavnih kuhinja“ Srbije i Hrvatske, te u ogromnoj pomoći dijela stanovnika naše države, sa ciljem ka daljem propadanju bosanskohercegovačkog društva. Također želio bih razbiti stereotip da su Bošnjaštvo ekskluzivno prisvojili sebi Bosanci (i Hercegovaci) islamske pripadnosti. Naime, upravo ovi velikodržavni projekti, srbizacija i kroatizacija bosanskih pravoslavaca i katolika, doveli su do toga da su se oni odricali Bošnjaštva, te je Bošnjaštvo ostalo onima koji se njega nikada nisu htjeli odreći – bosancima muslimanima. Ovi projekti

također su umnogome doveli do situacije u kojoj se trenutno nalazimo, jedna država, jedna demografska cjelina, tri „konstitutivna“ (konstituentna - sastojna) naroda (uz ostale narode naravno).

Vremensko i prostorno određivanje istraživanja

Vrijeme pokriveno ovim istraživanem hronološki će obuhvatiti dešavanja iz perioda srednjovjekovne bosanske države do postdejtonske Bosne i Hercegovine, sa posebnim akcentom na tri vremenska i historijska konteksta: društvo u srednjovjekovnoj Bosni; period u okvirima vladavine Osmanskog Carstva (preciznije kraj XVII stoljeća, to jest vrijeme bujanja nacionalnih zamaha u Srbiji i u Hrvatskoj i uticaji istih na našu državu); te period postdejtonske Bosne i Hercegovine kao savremena reperkusija historijskih, kao i političko-socijalnih faktora, koji su doveli do ovog stanja. Također neizbježno je spomenuti socijalne i historijske prilike ostalih vremenskih perioda (Austro-Ugarska okupacija i aneksija, kraljevina SHS, obje Jugoslavije) u našoj domovini Bosni i Hercegovini.

Prvi dio

Srednjovjekovna Bosna

1. Prvi odjeljak prvog dijela

Po mnogobrojnoj historijskoj građi Bosna je najstarija srednjovjekovna država na Balkanskom poluostrvu. Samo ime države „Bosna“ veže se istoimenu rijeku, iako mnogi autori naziv Bosna vežu sa tračkim plemenom Besa.

„Mjesto u kom stanujemo zove se Bosna; tako prozvano od rieke Bosne kako neki vele, koja kroz ovi zemlju teče; od od jednog slavljanskog ogranka, koj je oko polovine šestog vijeka u ovo mjesto medj milu svoju bratju iz Tracije došao, pod imenom Bezi = Bozi, kako drugi hoće može biti sa većim razlogom, jer premda je i prije ista rieka kroz isto mjesto tekla, nu se Bosnom nije zvala (što bi u protivnom slučaju moralo) nego Mozejija gornja i Dardanija“.²⁶

U prilog tome ide i dominantno mišljenje da su hidronimi iz predslavenskog i predromanskog perioda. *Kako su nazivi za sve veće savske pritoke predslavenski i predrimski, mora se uzeti da je i Bosna predslavska (zacijelo čak i predindoevropska) riječ.²⁷* Bosna se prvi put spominje u pisanim dokumentima bizantijskog cara Konstatnina VII Porfirogeneta nastalog (913-959 godine) „De adminstrando imperio“ (O upravljanju carstvom), koje je svojevrsna oporuka svojim sinovima. U ovom djelu Bosna se navodi kao mala zemljica oko izvora i toka rijeke Bosne. Ovaj opis odgovara unutar današnjih granica Bosne i Hercegovine. Također, unutar granica zemljice Bosne, u ovom djelu spominjuse i dva grada, Katera i Desnik.

²⁶. Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str 131

²⁷. Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 55

Constantinus VII, Porphyrogeni
CONSTANTINI
 IMPERATORIS
 PORPHYROGENITI,

DE
Adminstrandō Imperio,
 AD
ROMANVM F.

Liber nunquā antehac editus.

IOANNES MEVRSIVS
 primus vulgavit, LATINAM interpretatio-
 nem, ac NOTAS adjecit.



LVGDVNI BATAVORVM,
 Ex officinā typographicā IOANNIS BALDVINI,
 impensis vero LVDOVICI ELZEVIKI,
 clo. lxx. xli

F. I. I. I. I. I. I. I. I.

Library

Digitized by Google

„De adminstrandō imperio“ (O upravljanju carstvom)

Prvi poznati bosanski ban jeste ban Borić, spominje se u vremenskom periodu 1154-1164. g. u ugarsko-bizantskom ratu kao gospodar Bosne i kao ugarski saveznik. Bitno je naglasiti da se ne spominje kao ugarski vazal. O vjerodostojnosti tih događaja pisao je bizantski pisac, savremenik tih događaja, Kinam (Cinnamus). Sljedeći vladar Bosne je ban Kulin. Za vrijeme vladavine bana Kulina Bosnu obilježava politička stabilnost, ekonomski prosperitet, razvoj rudarstva i trgovačkih veza. Kao gospodar Bosne on garantuje Dubrovčanima slobodno kretanje i trgovinu na teritoriji kojom on vlada. Potvrda toga jeste i „Povelja Kulina bana“,

potpisana 29.VIII.1189. g. Povelja Kulina bana je najstariji i jedan od najznačajnijih dokumenata bosanske historije. Pisana je bosančicom, bosanskim pismom, te naravno na bosanskom jeziku.

Prijevod Povelje bana Kulina na bosanski jezik

U ime oca i sina i svetoga duha. Ja, ban bosanski Kulin, prisežem tebi, kneže Krvašu, i svim građanima Dubrovčanima da ću vam pravi prijatelj biti odsad pa do vijeka i da ću pravi mir održavati s vama i pravu vjeru dok sam živ.

Svi Dubrovčani koji hode po tlu kojim vladam trgujući (mogu) gdje ko hoće biti, gdje ko hoće prolaziti, pravom vjerom i pravim srcem držaću ih bez svake štete, osim ako mi ko da svojom voljom poklon. I da im ne bude od mojih časnika sile, i dokle kod mene budu da im se savjet i pomoć, kao i sebi, koliko je moguće, bez ikakave zle primisli. Tako mi bože pomози i ovo jevanđelje.

Ja, Radoje dijak, banov, pisah ovu knjigu banovih povelja od rođenja Hristova tisuću sto i osamdeset devete godine, mjeseca avgusta, u dvadeset i deveti dan, na usječenje glave Jovana Krstitelja.

Povelja bosanskog bana Kulina, u Dubrovniku, 29 august. 1189. godine²⁸

²⁸Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 322

✠ Innoce pater & filii & spiritus sanctus amen. Ego banus culinus volens iure
comuni Berualio & omnibus ragulesis rectum amicum fore perpetuo & rec-
tam vobiscum pacem manutene & amicitiam veram. & omnes raguleses &
totam terram nostram abulantes, mercatores, seu habitantes & transientes
recta fide & conscientia uera recipere absque ulla datione, nisi quod
sua pro uoluntate in donum dare uoluerit. & apud nos dum fuerit
manutene & consilium eis prebere ut nostre prope ad nostrum posse
absque fraude & malo ingenio sic me de adiuuet & hec sancti in eu-
gelia.

✠ У Н М Е О Ц И К Е М А К С Т О Р А Д У Х А Ф В А Н Ъ
С Ы Н Ъ С И К К О Д Л И Ъ П Р К С Е Т У А Г О Т Е В Ъ : К
М С У Р Е Г Р Ъ В А Ш О : Н Ъ Б Е Ф М Ъ Р Р А Д А М Ъ
Б Р О К Ъ У Ч М А П Р А К Ъ П Р Н Ф Т А Ъ В Ы Ц
Р А М Ъ : З Ъ Б С С Л Ф И Н О Р В Л С А П Р А К Ъ П О Н
Д Р Ъ Ж А Т С Ъ В А П Л Ы И П Р А К Ъ К Ф Р О Д О С О Л
Ф С Ъ О З Ъ Ж И К Ъ : В Ъ Н Д У Б Р О К Ъ У Ч М Е К Е Н Р
С Х О Д Е : П О М Л О М Д В Л А Д Ч И Н Н О : Т Р А Г О М
К Е : Р Ъ Д Ф С И Г Ъ Т О Х О Л С Е К Р А Ф В А Ц И : П О Д В С
И К О Ф О М И К Е : П Р А Д О К Ъ И Ф Р О К Ъ : К П Р А К
М А Ъ С Р Ъ Ц Е М Ъ : Д Р Ъ Ж А Ц Е В Е З Ъ В Ъ С А
К О С Е З Ъ Л Е Д И : Р А Т Ъ К Ф Ц О Л К И Г Ъ Т О Д А
К О Н О В Ъ В О Л О К Ъ П О Л С Л О М Ъ : И Д А Н И
В М Е Б У Д Е : З Ъ В Л О И Х Ъ У С Т Ъ Н И К О В
С И Л Е : И Д О Г О Л Ф : У М Е К Е В У Д У : Д А Ц
И М Ъ С Ъ К Ф Т Ъ И П О Т Л О Г Ъ : К А Ц О Р Е Н
Е В Ф : Г О Л К И С О Р Т М О Р Е Б Е З Ъ В Ъ С Е Р А У
Л О Т А П Р Н М Ъ С Ъ В А Т Р И С О М И Е Ъ П О
М А Р А К : И К Е С Т О Ц А М Ъ Д Е Л И : Б Р А Ф
Т А И В Г Ъ К А М Ъ : П К С О Х Ъ С Н Т О К И К Т О
П О Ц Е Л О К Ъ В А К О К Ъ : З Ъ Б Р О Ж Е Ц В А Х И
Н С Д И С А : К С Ъ Т О : И К О Г Ъ М Ъ Д С Е Т Ъ И Н
Е В О Ч Ъ Л В Т Ъ : М В С Е Д Я Д Р Ъ Ю О С Т Я
И Д А Ц А С Е Д : И Д Е К Е Ц И Д К Ъ : У С Б У Т
М К Е Т Л А В Е : И К А Н А Г Р Ъ С Е Ц И Л

Povelja Kulina bana

Povelja bana Kulina bez ikakve sumnje svjedoči o postojanju države sa svojom organizacijom i pravnim sistemom. Vladavina Kulina bana ostala je i ovjekovječena narodnom poslovicom: „Od Kulina bana i dobrih dana“. Možda upravo i to najbolje govori o prilikama i stanju u ovom vremenskom periodu, poslovično potvrđeno i do današnjih dana. U ovom vremenskom periodu u Bosni se širi bogumilsko učenje, toliko je zastupljeno da ga sam ban Kulin, kao i njegova porodica prihvataju. Srednjovjekova bosanska država je zbog ovog učenja često optuživana da širi krivovjerstvo. Takvi motivi su obično bili politički. Jedan od takvih mnogobrojnih je i dopis zetskog kneza Vukana, starijeg sina velikog raškog župana Stefana Nemanje. Vukan, koji se zbog nezadovoljstva i pretenzija za prijestolje obraća papi Inocentu III za pomoć, optužuje Bosanskog bana Kulina da širi herezu.²⁹ Ban Kulin oprezno izbjegava križarski rat, te pristaje na papine zahtjeve (Bilinopoljska abjuracija, 8.IV.1203, Bilino polje, Zenica). Ovaj lukavi potez je bio zapravo samo pragmatične prirode, jer dalji razvoj katoličanstva u Bosni, uz prisustvo dominikanaca, kasnije franjevac, nije urodio očekivanim plodom, a sljedbenici Crkve bosanske, kao i sama vlastela, su još jače prigrlili svoje vjerovanje.

Poslije vladavine bana Kulina na vlast dolazi njegov sin Stjepan Kulinić, pa poslije njega ban Matej Ninoslav 1232g. Za vrijeme vladavine bana Mateja Ninoslava povećava se broj sljedbenika Crkve bosanske, te porast uticaja bosanske vlastele. 1233 g. papa šalje novog izaslanika, kardinala Jakoba, sa ciljem da privoli novog bana. Ban Matej Ninoslav prelazi na katoličanstvo, to je rezultiralo totalnim neposluhom bosanske vlastele i ban Matej Ninoslav se vraća vjerovanju Crkve bosanske, što je papa Grgur IX shvatio kao povod za novi krstaški rat protiv Bosne, ponovo neuspješan. Ovi podaci su bitni jer nam govore o odnosima između Crkve bosanske, bosanske vlastele, kao i svih sljedbenika bogumilskog vjerovanja. Ban Matej Ninoslav je nakon odbrane od krstaša 1240g. posjetio Dubrovnik sa svojim boljarima, bosanskim velikašima. Tom prilikom „Matej Ninoslav, po milosti Božjoj, veliki ban bosanski“ zaključio je ugovor o trgovinu i prijateljstvu sa Dubrovnikom. Red bosanskih banova naslijedio je ban Prijezda, on se smatra osnivačem dinastije Kotromanić. Prijezdin sin Stjepan Kotroman, bio je oženjen Jelisavetom, srpskom princezom, kćerkom „sremskog kralja“ Stefana Dragutina. Sukobom između srpskih kraljeva Dragutina i Milutina nastale su dvije srpske države. Sremski kralj Dragutin, te raški kralj Milutin. Ovim brakom Kotromanići su došli u krvno srodstvo sa Nemanjićima. Vladavinu Stjepana Kotromana su obilježili sukobi sa Šubićima i teritorijalna borba u Bosni. Nasljednik Stjepana Kotromana ili Stjepana I Kotromanića je Stjepan II Kotromanić. Stjepan II Kotromanić je uspio da iskoristi slom Šubića na najbolji mogući način. Stjepan II Kotromanić je ostao „po milosti Božjoj gospodin svim

²⁹Vidjeti više: Imamović, Mustafa 1997, Historija Bošnjaka, BZK Preporod, Sarajevo, str.33-34.

zemljama bosanskim i Soli i Usore i Donjim Krajem i Humskoj zemlji“. Ban Tvrtko I Kotromanić, poslije kralj, naslijedio je Stjepana II Kotromanića, od Bosne je napravio najveću državu na Balkanu. Proširio je granice bosanske države do Boke Kotorske, pripojio Sandžak. Zbog krvnog srodstva sa Nemanjićima oktobra 1377 okrunio se za kralja „Srbijem i Bosne i Primorju i Zapadnim stranama“. Za vrijeme Tvrtkove vladavine na istočnim granicama Bosne se pojavljuje Osmanlije. Nakon kralja Tvrtka I Kotromanića Bosnom su vladali kralj Dabiša, kraljica Jelena Gruba, kralj Ostoja, kralj Stjepan Ostojić, kralj Tvrtko II, kralj Tomaš, te posljedni bosanski vladar, kralj Stjepan Tomašević. Kotromanići su bili u srodstvu sa mnogim europskim velikaškim porodicama.

Iako je u srednjovjekovnoj bosanskoj državi vladalo feudalno uređenje, vladar je bio ograničen od strane plemstva. Pored vladara postojale su i određene institucije koje je i sam vladar morao uvažavati. Kraljevo vijeće su činili nekoliko velikaša koji su nerijetko boravili na dvoru. Vijeće je uz vladara vodilo unutrašnju i vanjsku politiku srednjovjekovne bosanske države. Članovi se činili najugledniji velikaši iz cijele države. Često se u dokumentima potpisuju „sva Bosna“, a spominju se kao boljari, vlastela, velmože. Srednjovjekovna Bosna imala je također i svoj sabor, zbor, koji se zvao „stanak“ (Stanak sve zemlje Bosne i Donjih Krajeva i Zagorja i humske zajednice). Nakon što je srednjovjekovna Bosna postala kraljevinom, dolazi do afirmacije državnog sabora. Srednjovjekovna Bosna na taj način kreće da se gradi kao staleška monarhija. Na stanku je prisustvovala vlastela iz cijele Bosne, po potrebi i starješine Crkve bosanske iako je njihova funkcija bila čisto savjetodavna. Na stanku se birao vladar, također je bila mogućnost i skidanja postojećeg, te do izbora novog vladara članovi bosanskog stanka su obnašali ulogu nosioca vlasti.

Historijska građa nam svjedoči i o pravnim odnosima u srednjovjekovnoj bosanskoj državi. Među sačuvanim spomenicima su zakonodavni spomenici koji imaju zakonodavno obilježje kroz mnogobrojne povelje i ugovore. Također postoje vladarske povelje i međunarodni ugovori što nam svjedoči o poznavanju i međunarodnog prava. Mnogi protokoli, tužbe, presude svjedoče o postojanju sudskih institucija. Brojni testamenti, tapije, pogodbe svjedoče i o privatnom pravu. U srednjovjekovnoj Bosni se prakticalo običajno pravo. *Forme i vrste srednjovjekovnog bosanskog prava nisu ništa drugo nego manifestacija običajnog prava.*³⁰Pisanog prava nije bilo, mada su postojale sve predispozicije za nastanak pisanog pravnog zakonika. Pad srednjovjekovne Bosne pod osmansku vlast je to umnogome onemogućio.

³⁰Zgodić, Esad 2008, Ideja bosanske nacije, Zalihica, Sarajevo, str. 32

Bosna je prvenstveno zbog sastava svog stanovništva, dobrih Bošnjana, koji su uvijek bili otvoreni prema drugim i drugačijim, te zbog brdsko-planinskog pejzaža, kao takva bila utočište mnogih pokreta koji su smatrani heretičkim. Čak su i jevreji, koji su pod progonom inkvizicije nakon pada Španije, svoje utočište našli u Bosni. U srednjovjekovnoj Bosni slobodno možemo reći da se radilo o jednom društvu, zajedničke historije, običaja, tradicije, jezika, ali podijeljenog vjerski. Crkva bosanska, kao najdominantija religija, te obostrano poštovanje koje je imala sa bosanskom vlastelom i vladarima, slobodno se može smatrati za zvaničnu religiju u srednjovjekovnoj bosanskoj državi. Uz pripadnike Crkve bosanske u srednjovjekovnoj bosanskoj državi koegzistirali su u manjem broju katolici, dominikanci i franjevci, pravoslavci u oblastima oko rijeke Drine, te u Humskoj zemlji, odnosno Hercegovini, pripadnici judaizma, protjerani jevreji koji su nastanili Bosnu pod progonima europske inkvizicije, muslimani, iako se njihov broj povećao sa osmanskim osvajanjima. Kao stanovnici srednjovjekovne Bosne ne spominju se drugi narodi osim Bošnjani ili Bošnjaci.

Prvi upadi Osmanlija u srednjovjekovnu bosansku državu desili su 1386.g., te 1388.g., u oba slučaja su zaustavljeni od strane bosanske vojske na čelu sa vojvodom Vlatkom Vukovićem, koji je i na Kosovu Polju 1389.g. nanio određenu štetu Osmanlijama na dijelu u kojem se borila bosanska vojska. Kralj Tvrtko I Koromanić je poslao vojvodu Vlatka Vukovića na Kosovski boj uz obrazloženje da se država najbolje brani van njenih granica. Iako je bosanska strana na svom dijelu ostvarila pobjedu, ishod bitke je bio da su srpska zemlja i srpski narod ušli u sastav Osmanskog Carstva. Prilike u srednjovjekovnoj bosanskoj državi su pogodovala Osmanlijama. Ugarski osvajači su 1408.g. pod opravanjem zaštite katoličanstva upali u Bosnu i zauzeli određene teritorije. Bosanski velikaš Hrvoje Vukčić Hrvatinić, uz pomoć Osmanlija koje je sam pozvao, uspio je da povрати te teritorije. Drugi velikaš, Sandalj Hranić, rame uz rame sa Osmanlijama, porazio je velikašku porodicu Pavlović, a njihovu zemlju podijelili su između sebe. Osmanlije su se postepeno širile unutar Bosne, to je rezultiralo da su pretposljednji bosanski kralj Stjepan Tomaš, a poslije i njegov sin (posljednji bosanski kralj), Stjepan Tomašević tražili zaštitu od Vatikana. Vatikan je postavio uslov u kojem se zahtijeva iskorjenjivanje hereze. Tada većina stanovnika prelazi u zaštitu kod velikaša Stjepana Vukčića Kosače, koji 1448 g. uzima titulu Hercega (vojvode) i tek od tada se počinje spominjati naziv Hercegovina za oblasti Huma, Humske zemlje ili Zahumlja. Ovi događaji su umnogome doprinijeli padu srednjovjekovne Bosne. Uz ovako nesređene unutrašnje prilike Osmansko Carstvo je imalo idealnu podlogu za provođenje svoje politike *sažete u dvije riječi: jagma i mudara, što znači: osvajanje i taktiziranje*.³¹ 1463.g osmanska vojska, na čelu sa Mehmedom II

³¹Aličehić i Galešić, Taner i Đenan 2018, Tragom drevnih Bošnjana, Connectum, Sarajevo, str 31

Fatihom, osvojila je Jajce i pogubila posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića. Ovaj događaj ujedno je značio i kraj bosanske kraljevske porodice, kao i kraj srednjovjekovne bosanske države i ulazak Bosne u okvire Osmanskog Carstva.

2. Drugi odjeljak prvog dijela

U historijskoj literaturi konstantovano je da su bosanski bogomili jedini, među brojnim heretičkim pokretima u srednjovjekovnim društvima, uspjeli da formiraju i sačuvaju samostalan, jedinstven i autentičan pogled na svijet, autohtone vjerske nazore, što zavrjeđuje posebnu pažnju. U historijskim izvorima identifikovano je dovoljno potvrda koje se smatraju relevantnim dokazima o kontinuitetu djelovanja na svim poljima društva srednjovjekovne Bosne, vezama i dodirima sa sujednim heretičkim pokretima, prepoznatljivim simbolima kao i snažnim uticajem na etničke i narodonosne prilike tokom cijelog svog prisustva.³²

Vjerovanje Crkve bosanske je dualističko, vjerovanje u dva boga, veći bog koji je stvorio sve duhovno i nevideno i manji bog koji je stvorio sve tjelesno i vidljivo. Odbacuju sve crkvene obrede i sakramente, smatraju da su pravi nasljednici Petra. Krist nije trpio, niti je umro, smatraju da je imao prividno tijelo. Krist nije sin Božji, također smatraju da nije sin Blažene Djevice Marije, ona je bila zapravo anđeo, a ne žena. Bogomili odbacuju Stari zavjet osim Knjige Psalma. Po njihovom vjerovanju Rimska crkva je crkva idola i svi oni koji joj se klanjaju, klanjaju se idolima.

Crkva bosanska, kao zvanična religija u srednjovjekovnoj Bosni, svoj opstanak je sačuvala u sprezi sa srednjovjekovnom bosanskom vlastelom, bosanskim banskim, kasnije kraljevskim dvorom, te među običnim stanovništvom. Crkva bosanska i srednjovjekovna bosanska država su jedno drugome bili svojevrsni garant i osiguranje. Svi bosanski vladari su bili bogumili, osim pretposljednog i posljednjeg kralja Stjepana Tomaša i njegovog sina Stjepana Tomaševića. Oni su zbog straha od opasnosti pada Bosne (i Hercegovine) bili primorani da konvertiraju u katoličanstvo da bi dobili zaštitu koja je naravno izostala. Kao protuslugu morali su da se riješe krivovjerstva. Trebali su da nastave progon bogumila, koji su vijekovima pokušavali „odvratiti od krive vjere“ europski križari.

„Iako su bili česti, sudbonosni su oni koje je neposredno uoči turske najezde poduzeo pretposljednji kralj Tomaš, a s tim je nastavio njegov nasljednik, sin Stjepan Tomašević. Na to

³²Jaliman, Salih 1999, Historija bosanskih bogumila, IPP Hamidović, Tuzla, str. 25

su ga doslovno natjerali ugarski kralj i papa. Ugarska je, naime, stotinama godina nastojala da Bosni uzme nezavisnost, a Vatikan vjeru. Zato su kralju zaprijetili: ukoliko želi njihovu pomoć u borbi protiv Turaka, mora „mačem, ognjem i smrću“ uništiti heretike (bogumile) u svojoj zemlji.“³³

Crkva bosanska je imala podjelu sljedbenika na prave krstijane, koje grijeha ne ljube, te na mrsne, obične, ljude. Također, Crkva bosanska je imala svoju unutrašnju organizaciju kao i svoju hijerarhiju. Na čelu Crkve bosanske nalazio se „dida“, poslije dida dolazili su „gost“ i „starac“, dok su najniži u hijerarhijskoj ljestvici bili „krstijani“. Također u historijskim spisima nailazimo i na „strojnik“, njihovo mjesto se tumači dvoznačno, kao posebna institucija, te kao savjetodavno tijelo „dida“. Na mnogim dokumentima, koji datiraju iz vremena srednjovjekovne bosanske države, kao svjedoci i garanti se pojavljuju starješine Crkve bosanske. Također se pojavljuju u mnogim diplomatskim misijama kao poslanici bosanskih velikaša.

Odnos vladara i bosanskih bogomila svoju složenost pokazuje i u tome da se u XV vijeku zavjet dat bosanskim bogomilima smatra ključnim dokazom vezanosti za državu Bosnu i tako ima ogromnu vrijednost. Tako se bosansko kralj Stjepan Tomaš obavezuje u dokumentima koje ostavlja kod dida Miloiu „da neće opozvati svoje obećanje a da prije ne zatraži miljenje dida bosanskih bogomila“.³⁴

Crkva bosanska je smatrana za heretički pokret i kao takva je progonjena iz Vatikana i po njima trebala je biti iskorijenjena. Mnogi krstaški ratovi su pokrenuti zbog toga. Bilinopoljskom abjuracijom, 8.IV.1203.g. ban Kulin se (u ime svih) obavezao da će priznavati Rimsku crkvu, njen nauk i običaje, te da neće više pratiti zablude krivovjerja. Katoličanstvo se u srednjovjekovnoj Bosni pojavljuje sa dolaskom prvih misionara. U početku su to bili dominkanci koji su imali zadatak da iskorijene heretike, koji nisu imali baš uspijeha u svom zadatku. Koliko su uticaja imali na društvene prilike, u tom vremenskom periodu, najbolji pokazatelj je prelazak sjedišta bosanskog biskupa u Đakovo 1252.g. Nakon dominikanaca Vatikan šalje franjevce u srednjovjekovnu Bosnu. Širenjem teritorije srednjovjekovne bosanske države, u njen sastav ulazi i novo stanovništvo, katoličke i pravoslavne vjere. Franjevci su u srednjovjekovnoj Bosni vremenom prihvaćeni od strane Bošnjaka. Prvi franjevački samostan podignut je u Milama kod Visokog. Preposljednji bosanski kralj, Stjepan Tomaš, poveo je franjevce na kraljev dvor.

³³Imamović, Enver 2018, Korijeni i život bosanskog plemstva kroz historiju, autor, Sarajevo, str. 140.

³⁴Jaliman, Salih 1999, Historija bosanskih bogomila, IPP Hamidović, Tuzla, str. 217

Bošnjaci pravoslavne vjere su nastanjivali uglavnom prostor Podrinja. Teritorijalnim proširenjem Bosne na oblast Humske zemlje, pravoslavlje dobija na značaju. Vojvoda Stjepan Kosača uzeo je titulu „herceg od sv. Save“ jer je u njegovom posjedu bio pravoslavni manastir Mileševa u kojima su ležale kosti Save Nemanjića. Sam Stjepan Kosača, te Sanadalj Hranić, podižu mnoge pravoslavne crkve i hramove i tako pomažu u širenju pravoslavlja. Pravoslavlje u srednjovjekovnoj bosanskoj državi je bilo ograničeno na istočne i južne dijelove zemlje.

Islam nije nepoznanica u srednjem vijeku za stanovnike Balkanskog poluostrva. Kultura, privreda, trgovina, blizina Sicilije i prekomorska trgovina, dosljenici iz Španije, arapski novac, nišani ispisani bosančicom, sve su to svjedoci da je na ovim prostorima prije dolaska Osmanlija koegzistirao i islam, uz već pomenute religije. Zabilježeno je da su prvi derviši boravili u Bosni prije pada srednjovjekovne Bosne. Ishak begova vakufnama, Nasuh begova džamija također. Islam se širio bez prisile, uz maksimalno poštivanje drugih religija. Kao potvrda toga najbolji pokazatelj su ahdname, potvrde koje garantuju uživanje slobode vjere, imovine, kretanja i udruživanja neislamskim zajednicama. Jedan od tih dokumenta je sačuvan i nalazi se u Muzeju Franjevačkog samostana „Duha svetoga“ u Fojnici. Sultan Mehmed II Fatih je ovu ahdnamu izdao fra Anđelu Zvizdoviću 1463.g.

3. Rezime prvog dijela

Srednjovjekovna bosanska država je imala sve elemente samostalnosti. Imala je svoje vladare, dvor, vojsku, jezik, grb, zastavu, novac, pismo, uspostavljen pravni sistem, izgrađene diplomatske odnose, svoje granice i teritorij. Srednjovjekovna Bosna imala je svoje stanovništvo, dobre Bošnjane. Nigdje se u historijskoj građi za ovaj vremenski period, kao stanovnici srednjovjekovne bosanske države, ne spominju drugi narodi osim Bošnjaka. Jedan od najboljih pokazatelja bosanskog jedinstva su i kameni svjedoci - steći, bosanski srednjovjekovni nadgrobni spomenici, koji se mogu pronaći unutar granica srednjovjekovne bosanske države. Često možemo naći stećke sa različitim obilježjima, vezanih za simboliku Crkve bosanske, katoličanstva ili pravoslavlja. U historijskoj građi, koja pripada srednjovjekovnom vremenskom periodu, spominju se još Vlasi, Sasi, Latini, te prognani jevreji, nakon pada Španije, Sefardi. Iako mnogi teoretičari religiju smatraju kao „vododelnicu nacije“³⁵ (u periodu koji dolazi velikosrpska i velikohrvatska ideologija će na osnovu toga bazirati projekat denacionalizacije Bošnjaka) u srednjovjekovnoj bosanskoj državi to nije bio

³⁵Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 153

slučaj. Poznato je da je Crkva bosanska smatrana heretičkom, i kao takva bila je progonjena od strane Vatikana, mesijanskih redova dominikanaca i franjevac, te pravoslavnog sveštenstva. Pored svih tih napora Crkva bosanska je ostala zvanična religija srednjovjekovne bosanske države. Skoro pa svi vladari u srednjovjekovnoj Bosni su bili pripadnici Crkve bosanske. U periodima kada to nije bio slučaj, suočavali su se sa nezadovoljstvom i neposluhom vlastele, kao i ostalim slojevima stanovništva. Kada govorimo o bosanstvu i bošnjaštvu, u periodu srednjovjekovne bosanske države, ta dva pojma slobodno možemo da koristimo kao sinonim. Tek u nadolazećem periodu, u vremenu bujanja nacionalnih zamaha, kako u zapadnoj Europi, tako i u zemljama koje nas okružuju, religijske razlike će poslužiti kao alat za odvajanje bošnjačkog pravoslavnog i bošnjačkog katoličkog stanovništva od Bošnjaštva, a samim tim i od Bosanstva.

Drugi dio

Bosna u okvirima Osmanskog Carstva i proces denacionalizacije Bošnjaka

4. Prvi odjeljak drugog dijela

Nakon pada srednjovjekovne bosanske države, Bosna je u odnosu na ostale dijelove Osmanskog Carstva uspjela sačuvati visok stepen autonomije, teritorijalne granice, te narodno ime Bošnjak. Osmanlije u Bosni osnivaju „Bosansko krajište“, upravnu jedinicu na čijem čelu je bio Isa-beg Ishaković, poznat također i kao utemeljitelj Sarajeva. Na području Bosne Osmanlije su osnovale tri sandžaka, Bosanski, Hecegovački, te Zvornički sandžak, koji su u početku ulazili u sastav Rumelijskog ejaleta. Osnivanjem Bosanskog ejaleta ovi sandžaci ulaze u njegov sastav. Uspostavljen je timarski sistem. Timar je zemljišni posjed koji se dodjeljivao za vršenje vojne službe u najvećem broju spahijama, zijamet je dodjeljivan sandžak-bezima, a hasovi begler-bezima. Timari u Bosni su dodjeljivani domaćim ljudima koji su uglavnom zaslužili poštovanje osmanske vlasti, kao i pripadnicima stare vlastele koji su se bez otpora predale Osmanlijama. Tako u defteru iz 1468.g. *uz imena novih spahija stoji naznaka „novi musliman“ (muslim-i nev). Pored toga novodi se još 11 spahija kojima su otac ili stariji brat kršćani i 12 sa prezimenom iz kojeg je očito njihovo kršćansko porijeklo.*³⁶

Službena religija Osmanskog Carstva bio je islam. Prije zvaničnog pada srednjovjekovne bosanske države 1463.g, nakon osvajanja Jajca i pogubljenja posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića, Osmanlije su već neko vrijeme imali osvojene pojedine gradove. U svim tim mjestima bez sumnje je bilo i muslimana, podizane su i prve džamije. Islam se tada već počeo širiti među domaćim stanovništvom, kao i među vlastelom i velikašima. Postavlja se pitanje, koji su stvarni uzroci, koji su doprinijeli širenju islama na ovom području.

Prije svega treba znati, kako smo i mi ranije naglasili, da je Bosna prije dolaska Turaka u ove krajeve bila poprište ogorčenih vjerskih borba. Tu su se borila u glavnom tri vjerska elementa: bogomili, koji su se smatrali pravim Bošnjacima, katolici i po nešto i pravoslavni. Katolike su najviše pomagali Mađari, koji su preko vjere htjeli da osiguraju svoj politički uticaj u Bosni, u kojoj su 1136. vršili vrhovnu vlast. Pred dolazak Turaka u Bosni su bile u glavnom dvije političke struje: katolici se oslanjahu na Mađarsku i podržavahu veze sa Mađarima, dok

³⁶Imamović, Mustafa 1997, Historija Bošnjaka, BZK Preporod, Sarajevo, str.119

bogomili gledahu u Turcima dobro došao elemenat, koji će im pomoći da se otresu prevlasti Mađara. Neki bogomilski velikaši čak su pozvali Turke da zemlju zauzmu. Potpuno je razumljivo da se bogomili nijesu mogli opredijeliti za Mađare i katolike, koji su u nekoliko mahova pripremali krstaške ratove protiv Bosne. Bogomilima je bila omrzla i katolička vjera kao i pravoslavna, jer su ih i pravoslavni progonili kao što smo ranije spomenuli. Kod Turaka su od ranije zapazili pravednost, vjersku snošljivost i ravnopravnost kao i to, što je u ovoj stvari sasvim važno, da Turci rado prepuštaju upravu osvojenih zemalja starosjediocima ako prime islam. Civilizacija, koju je donijela Turska također je privlačila bogomile. Pred sobom su imali i svijetlih primjera do kojih visokih služba može i stranac u Turskoj doći. Sam veliki vezir Fatihov Murat paša, koji je s vojskom došao na Bosnu bio je slavonske krvi. Osim toga islam je sam po sebi razumljiv, demokratski i jednostavan. Nema u njemu ni naročitog klera, koji upravlja vjerom; svak ko poznaje vjeru on je učitelj vjere. Između islama i bogomilstva postojala je sličnost u mnogim propisima kako smo to ranije ustanovili. I kada uvažimo sve ove činjenice potpuno će nam biti jasan uzrok nagle islamizacije bogomila u Bosni i Humu.³⁷

Čin prelaska na islam, na tlu Bosne tekao je postepeno, po nekim izvorima u vremenskom periodu od oko 250 godina. Najbolja potvrda dugorajnog procesa prelaska na islam vidljiva je kroz osmanske popisne deftere.

Prema popisnim defterima iz 1468/1469 godine u Bosanskom sandžaku broj muslimanskih kuća je bio 332, dok je kršćanskih kuća bilo 37.125. Već po sljedećem, sumarnom defteru iz 1485. godine, broj muslimanskih kuća u Bosanskom sandžaku bio je 4.134, dok je kršćanskih kuća bilo 30.552. U sljedećem defteru, iz 1489. godine, kršćanskih kuća bilo je 25.068, dok je muslimanskih kuća bilo 4.485. Iz ova dva popisa izostavljeni su podaci za Hercegovinu, koja je 1470. godine izdvojena u zaseban sandžak. U periodu 1520-1535. godine, prema katastarskim defterima, u Bosanskom sandžaku broj muslimanskih kuća je bio 16.935, dok je kršćanskih kuća bilo 19.619. U Hercegovačkom sandžaku broj muslimanskih kuća bio je 7.070, te 9.588 kršćanskih kuća. Zvornički sandžak brojao je 2.654 muslimanske kuće i 13.112 kršćanskih kuća. Prema sljedećim defterima iz 1528, 1533, 1548 godine, u Zvorničkom sandžaku broj muslimana se kretao između 30% - 40%. Računajući prema jednoj konzervativnoj procjeni da je svako domaćinstvo brojalo prosječno pet članova, poznati tursko historičar Omer Lutfi Barkan je na osnovu navedenog broja kuća izračunao da je u trećoj deceniji XVI st. u Bosni živjelo 344.325 stanovnika, od kojih su 38,7 posto bili muslimani. Prema općem popisu Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, na osnovi privredne i vjerske strukture stanovništva, kako

³⁷Handžić, Mehmed 2012, Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosansko-hercegovačkih muslimana, Bošnjačka kulturna zajednica Revija „Sandžak“, Novi Pazar, str 65-66

gradskog tako i seoskog, pokazuju izuzetno širenje islama. Prema ovom popisu u Bosanskom sandžaku bilo je ukupno 64.721 kuća, od toga 45.941 muslimanskih, te 18.891 kršćanskih, zajedno katoličkih i pravoslavnih. Od tog broja 9.845 činilo je gradskih muslimanskih kuća, odnosno muslimanska raja brojala je 36.098 kuća. Sa ovim podacima iz deftera od 1604. uglavnom se slažu procjene zapadnih, pretežno službenih, katoličkih putnika i posjetilaca Bosne.³⁸

Kao što možemo vidjeti, proces prelaska na islam je bio postepen. Za period vladavine Osmanskog Carstva svi stanovnici Bosne su bili Bošnjaci, različitih vjerskih opredjeljenja. Ono što će uslijediti, denacionalizacija Bošnjaka, koristit će vjeru za svoje velikodržavne projekte. U slučaju Bosne, za period ovih procesa, vjera će da posluži kao specifična razlika (differentia specifica) koje će velikosprska, kao i velikohrvatska ideologija, koristiti kao alat za ostvarivanje svojih ciljeva. Bošnjaci su se istakli kao veliki ratnici, ratovali su na svim osmanskim frontovima, što je umnogome doprinosilo demografskom propadanju Bošnjačkog stanovništva. Moć Osmanskog Carstva je polagano opadala. Bilo je to vidljivo u više faktora. Gubitkom teritorija, te nakon Karlovačkog mira 1699.g i potpisivanjem ovog sporazuma, Ugarskoj i Mletačkoj republici su pripali gradovi koje su naseljavali Bošnjaci. Progonima ili pokrštavanjima nestao je svaki trag da su Bošnjaci živjeli ikada tu, osim topinima ili prezimena.

„Hiljade bošnjačkih porodica u Mađarskoj, Slavoniji, Sremu, Lici, Krbavi i Dalmaciji su u drugoj polovini XVII stoljeća izložene teroru, progonima, prodavanju u roblje, ubijanju i klanju (Mlečani u Zemuniku 'poklaše bule i djecu...') i nasilnom prevođenju u katoličanstvo. Njihove brojne džamije i drugi sakralni objekti pretvoreni su u katoličke crkve ('...franjevci očistiše i blagosloviše džamije, te u njih s velikim oduševljenjem puku pjevahu, Bogu hvale i držahu službu Božiju') ili su porušeni i uništeni, a obradiva imanja prisvojena od katolika i pravoslavnih. U tim krajevima, u kojima su nekoliko stoljeća činili većinu stanovništva (u gradovima a često i u obližnjim selima) nem više nikakvih ostataka ni materijalne ni duhovne kulture (i sva groblja su zatrta).“³⁹

Česti porazi i zaustavljeno teritorijalno širenje Osmanskog Carstva bili su jasan pokazatelj situacije u kojem se nalazilo. Bosna kao rubna zemlja bila je izložena stalnim ratovanjima i nerijetko je prepuštana sama sebi. Bošnjaci su morali da se brane od stalnih upada, jedan od takvih slučajeva je i boj pod Banja Lukom 1737.g. u kojem je samoorganizovna bošnjačka vojska totalno potukla austrijsku. Davanjem određene autonomije kneževini Srbiji, te odluka

³⁸Vidjeti više: Imamović, Mustafa 1997, Historija Bošnjaka, BZK Preporod, Sarajevo, str.178-179

³⁹Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 294

da joj se ustupi šest nahija sa desne strane Drine odvajanjem od Bosne rezultirali su totalnim nezadovoljstvom, to jest Pokretom za autonomiju Bosne. Na sastanku bosanskih velikaša u Tuzli, februara 1831. za vođu Pokreta izabran je Husein Kapetan Gradašćević. Zahtjevi Pokreta za autonomiju su bili: Očuvanje teritorijalnog integriteta Bosne; zahtjev za bosanskim vojnim suverenitetom; bosanski ekonomski suverenitet; socijalno–pravni suverenitet i kao najvažnji zahtjev: zahtjev za političkim suverenitetom na način da u Bosni narod sam bira vladara.

„Otpušteni robe! Budi sretan da možeš jesti ono malo hrane što imaš pred sobom; ja sam svoje činije već izvrnuo i ne trebam tvoga posredstva kod velikog sultana. Baš za toga cara neću da znam kod koga se želiš za me zauzeti. Da te dočekam, gotov sam u svako doba i na svakom mjestu; moja je sablja sjekla prije nego je tvoja kovana. Zmaj od Bosne.“ (Odgovor na pismo turskom vazalu, odnosno novopečenom knezu mlade srpske kneževine Milošu Obrenoviću, gdje Husein pokušava skrenuti pažnju da Bošnjaci ne trpe Sultanovu samovolju u Bosni.)⁴⁰

Pokret za autonomiju Bosne ugašen je vojnim porazom, mada su mnoge okolnosti uticale na to. Od samog početka Husein kapetan Gradašćević nije imao podršku svih bošnjačkih velikaša, uglavnom sa juga zemlje. Na čelu su bili Smail aga Čengić, te Ali paša Rizvanbegović. Za konačno gašenje pokreta pobrinuo se Omer paša Latas koji je potpuno obezglavio bošnjačke velikaše i inteligenciju.

⁴⁰Aličehić i Galešić, Taner i Đenan 2018, Tragom drevnih Bošnjana, Connectum, Sarajevo, str 157



Husein kapetan Gradašćević, Zmaj od Bosne

5. Drugi odjeljak drugog dijela

Uporedo (i prije) sa ovim događajima u susjednim zemljama jačaju nacionalni pokreti sa ciljem stvaranja homogeno nacionalnih zajednica koristeći religiju kao specifičnu razliku, te svjesno i planski diskreditirajući „drugo“, u ovom slučaju Bošnjake muslimane na taj način što umjesto historijskog naziva Bošnjak (islamske vjeroispovijesti) koriste termin „Turčin“. Na taj način svjesno negiraju postojanje Bošnjaka. Veliki zločini se dešavaju u susjednoj Srbiji i Crnoj Gori. Također, politika susjedne Hrvatske nije ništa bolja.

„Istraga poturica“, događaj iz 1702.g., još jedan je u nizu genocida nad bošnjačkim muslimanskim stanovništvom. Naime crnogorski vladika Danilo Šćepčević naređuje da se istrijebe domaći „Turci“ koji ne žele da se pokrste.

Pokretači brojnih, na široko zasnovanih, pokolja nad muslimanima u Srbiji i Crnoj Gori su počev od „istrage poturica“ 1702 godine do krvoprolića u Šahovićima 1924 god. bili obično viši svećenci ili vojni i politički prvaci (vojvode, glavari i sl.). Uvjerljive primjere presizanje na živote nevinih ljudi, žena i djece usljed vjersko-nacionalnog fanatizma pružila su dvojica vladika: Danilo (1697-1735) i Petar Petrović Njegoš, zvani Rade (1830-1851). „Vladika Danilo je“, piše tajnik vladike Rada, Milković, „još 1701 naumio istijebiti muslimane iz Crne Gore, pa pošto ga slijedeće godine muslimani na vjeru zarobiše u Zeti, skupi pouzdanije glavare, te ih nagovori, da posijeku domaće muslimane. Glavari na to pristadoše, te noći uoči Božića (po svoj prilici god. 1702 ili najdalje 1703) posijekoš sve muslimane, koji se ne htjedoše pokrstiti“⁴¹

Nakon ovih zločina u četiri crnogorske nahije nije više bilo Bošnjaka. Ovi događaji su opjevani su „Gorskom vijencu“ 1846.g u kojem ih vladika Petar Petrović Njegoš opisuje kao herojske.

Njegoš je u „Gorskom vijencu“ nagovijestio daljne bezobzirno uništavanje muslimana na južnoslavnosnkom etničkom području, kako bi se ostvarilo konačno istrebljenje islama u srpskim i hrvatskim krajevima. Sljedeći stihovi iz ovog spjeva su karakteristični za vladaciinu duževnu kulturu: „Sve je pošlo djavolijem tragom, Zaudara zemlja Muhamedom. Trijebimo gubu iz torine! Ko ne misli na Koran pljuniti, Neka bježi glavom bez obzira! Nego pasju vjeru vjerovao.“⁴²

⁴¹Balić, Smail 1952, Etičko naličje bosansko-hercegovačkih muslimana, Buchdruckerei, Wien, str. 5

⁴²Balić, Smail 1952, Etičko naličje bosansko-hercegovačkih muslimana, Buchdruckerei, Wien, str. 6

Iako je Bosna, kroz cijelu svoju historiju uvijek bila samostalna, za postizanje svojih ideoloških ciljeva trebalo je stvoriti od Bošnjaka muslimana strani element. Zbog tih interesa svi Bošnjaci islamske vjeroispovijesti su navode kao „Turci“.

Ista stvar se ponavlja i sa Prvim srpskim ustankom, koji je podignut 14.II.1803.g. a Đorđe Petrović, Karađorđe je izabran za vođu ustanka. Ustanci su imali namjeru teritorijalnog širenja na račun Bosne. To je izraženo u pjesmi „Početak bune protiv dahija“ stihovima Filipa Višnjića:

„Kad je Đorđe Srbijom zavlado,/ i Srbiju krstom prekrstio,/ i svojijem krilem zakrilio,/ od Vidina pak do vode Drine,/ od Kosova te do Biograda,/ vako Đorđe Drini govorio: / Drino vodo, plemenita međo,/ između' Bosne i između' Srbije,/ naskoro će i to vrijeme doći,/ kad ću ja i tebeka preći,/ i čestitu Bosnu polaziti!“⁴³

„Prvi srpski ustanak“, „Drugi srpski ustanak“, kao i zločini kroz cijelo IXX st. nisu ništa drugo nego nastavak zločina genocida nad Bošnjacima.

Bošnjaci su protjerani iz Beograda, Šapca, Užica, Loznice, Smedereva, Valjeva, Požege, Čačka, Sokola i drugih mjesta kneževine Srbije. „Oduzeta im je imovina (milion hektara obradive zemlje, oko 100.000 građevinskih objekata i oko 300.000 grla stoke) i uništeno njihovo cjelokupno kulturno naslijeđe (oko 600 sakralnih objekata). Protjerani Bošnjaci iz Srbije su se, uglavnom, naselili u Bosni, gdje su za njih osmaske vlasti podigle na Savi dva potpuno nova naselja, nazvana po sultan Abdulazizu, Gornja Azizija (Bosanski Šamac) i Donja Azazija (Orašje). “Progon i genocid nad Bošnjacima intezivira se i nakon potpisivanja dokumenta Berlinskog kongresa 1878. godine. Tada Srbija i Crna Gora, uz znatna proširenja, dobivaju nezavisnost. Kako je do tada iz uže Srbije bilo protjerano gotovo svo bošnjačko stanovništvo, zločin genocida se nastavlja nad preostalim Bošnjacima, Nikšića, Spuža, Kolašina, Žabljaka, Podgorice, Zetske ravnice, Bara, Ulcinja i drugih mjesta. Oduzeta im je sva imovina i nad njima su vršeni svi oblici zločina i zločin genocida.“⁴⁴

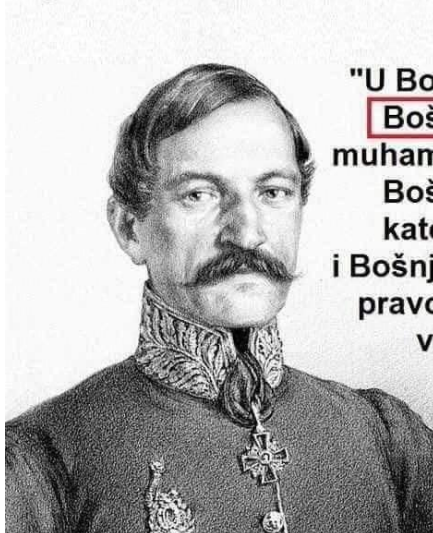
Aleksandar Karađorđević, koji je bio na čelu kneževine Srbije, od ministra unutrašnjih poslova Srbije Ilije Garašinina traži izradu programa spoljašnje i nacionalne politike Srbije, poznatijeg kao „Načertanije“. Prema ovom programu Srbije sve pravoslavce na Balkanu je trebalo nacionalizirati u Srbe, a svi Srbi treba da žive u jednoj državi. Sama ta konstrukcija dovoljno govori o položaju „drugih“. I sam Ilija Garašanin, u Načertaniju piše da u Bosni žive Bošnjaci, različitih vjerskih opredjeljenja

⁴³Imamović, Mustafa 1997, Historija Bošnjaka, BZK Preporod, Sarajevo, str. 328

⁴⁴Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 296

„Na istočnog veroispovedanija Bošnjake veći upliv imati neće biti za Srbiju težak zadatak. Više predostrožnosti i vnimanja na protiv toga iziskuje to, da se katolički Bošnjaci zadobijedu. Na čelu ovih stoje franjevački fratri... Osim toga mogla bi se kao treći stepen štampati kratka i obšta narodna historija Bosne u kojoj ne bi se smjela izostaviti slava i imena nekih muhamedanskoj vjeri prešavših Bošnjaka“ (Ilija Garašanin, Načertanije, 1844)⁴⁵

Ilija Garašanin "NAČERTANIJE" 1844.



"U Bosni žive
Bošnjaci
muhamedanske,
Bošnjaci
katoličke
i Bošnjaci naše,
pravoslavne
vere."

Već 1862. godine kreće proces srbiziranja bošnjačkog pravoslavnog stanovništva. Taj zadatak je započeo Teofil/Bogoljub Petranović u Sarajevu. U stvari, to je dio onoga procesa koji je Ilija Garašanin inaugurirao u Načertaniju 1844. godine. Na srpsko-srbijasni nacijski program odgovorio je hrvatski nacijski pokret i onda je Klement Božić započeo proces kroatiziranja bosanskih katolika. Na prvom katoličkom kongresu u Zagrebu 1900. godine donešena je odluka da se bošnjački katolici otada zovu Hrvati.⁴⁶

Bosanski franjevci fra Filip Lastrić, fra Ivan Frano Lukić i fra Antun Knežević su nasuprot tog mišljenja zastupali stav da su svi stanovnici u Bosni Bošnjaci.

Kada piše o građanskoj povijesti Bosne, Lastrić je više rodoljub nego učenjak: „Pročitao sam – piše on – kako je neki ozbiljan povjesničar rekao da je za svakog čovjeka sramota ako ne pozna kraja u kojem boravi, ako ne zna kako je u njega došao i od kojih je pređa potekao“. ⁴⁷

Jukić je u suvremenim tokovima i na području povijesti. U prve dvije knjige donosi povelje i tekstove u kojima piše o bosanskim spomenicima. Objavljivanje povelja i dokumenata u ilirskim

⁴⁵Aličehić i Galešić, Taner i Đenan 2018, Tragom drevnih Bošnjana, Connectum, Sarajevo, str 121

⁴⁶Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 23

⁴⁷Zgodić, Esad 2009, Društvena misao bosanskih franjevacu, Fakultet političkih nauka, Sarajevo. str 41

časopisima imalo je za svrhu pokazati da je na narodnom jeziku moguće iskazati i pravnu materiju i da o tome postoje čuvana svjedočanstva. U isto vrijeme ovi spomenici jasan su dokaz kontinuiteta narodnog života.⁴⁸

U krvavoj knjizi Knežević dokazuje svim Bošnjacima kako različitosti njihovih vjera ne smije smetati njihovom narodnom jedinstvu: „Svaki za se neka Bogu odgovara zbog vjere; ali se bratski složimo u narodnosti! Negledajmo, tko se kako krsti, s lijeva desno, ili s desna lijevo, nego krvcu gledajmo bratimsku, koja nam po žilah teče.“⁴⁹

Jedan u nizu takvih dokaza nalazimo u Obzoru, odnosno u odgovoru fra Antuna Kneževića (1834-1889) na tvrdnju traspista da su samo „katolici pravi Bošnjaci, a da su ostali stanovnici Bosne i Hercegovine stranci“ Knežević ovako odgovara: „Mi Bošnjaci jedno smo pleme, a okolnosti vremena učinile su da su razne vjere nastale, koje ne mogu nas rastavljati, ako i luče nas u vjerskih osječajih.“⁵⁰



Vitraž u katedrali Srca Isusova u Sarajevu, na kojem se jasno vidi da su svi stanovci u Bosni bez dvojbe bili Bošnjaci, kako katolici, tako isto i muslimani, te pravoslavci.

⁴⁸Zgodić, Esad 2009, Društvena misao bosanskih franjevaca, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str 91

⁴⁹Zgodić, Esad 2009, Društvena misao bosanskih franjevaca, Fakultet političkih nauka, Sarajevo

⁵⁰Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str 133

Ove procese srbiziranja i kroatiziranja Bošnjačkog stanovništva, najbolje opisuje Bašagićev čuveni stih:

Znaš „Bošnjače“, nije davno bilo,/ Svega mi sv'jeta! nema petnaest ljeta,/ Kad u našoj zemlji ponositoj/ I junačkoj zemlji Hercegovoj,/ Od Trebinja do Brodskih vrata/ Nije bilo Srba ni Hrvata./ A danas se kroz svoje hire/ Oba stranca ko u svom šire./ I još nešto, čemu oko vješto,/ Hrabri ponos i srce junačko/ Nada sve se začuditi mora:/ Oba su nas gosta gosta saletila,/ Da nam otmu najsvetije blago/ Naše ime ponosno i drago;/ Eto hore, šećer razgovore.“⁵¹

6. Rezime drugog dijela

Jedan od bitnih događaja, koji su utjecali na kasnije raspršivanja bosanske demografske cjeline jeste denacionalizacija bosanstva, ili srbizacija i kroatizacija bosanskog stanovništva. Ovi procesi dešavaju se krajem 19. stoljeća, kao rezultat buđenja nacionalnih pokreta u zapadnoj Europi, pod ideologijom nacionalne države, odnosno ideologije jedna država-jedna nacija. Te pokrete prate velikodržavni projekti Srbije, odnosno Hrvatske. Ovi projekti imali su za cilj razbijanje bošnjačkog, samim tim bosanskog, korpusa na osnovu vjerske pripadnosti. Bošnjaci pravoslavne vjeroispovijesti trebali su postati „Srbi“, a Bošnjaci katoličke vjeroispovijesti „Hrvati“. Na ovaj način vjerska pripadnost se vezala za etničku, a pod dejstvom agresivnog nacionalizma trebali su se vezati i za nacionalnu pripadnost. Na ovaj način, ono što je ostalo (Bošnjaci, islamske vjeroispovijesti) trebalo je prikazati kao strano, primitivno, zaostalo, to jest kao „Tursko“. Krajnji cilj tih planova bilo je prikazati Bosnu kao zemlju bez stanovnika, kao „historijske srpske, odnosno, hrvatske krajeve“, te je teritorijalno pokoriti ili podijeliti. Na tom putu najveća smetnja bili su im Bošnjaci. Koliko je angažovanosti bilo na tim projektima i dokle se išlo sa propagandom i indoktrinacijom, najbolji pokazatelj je i to da se srpstvo kupovalo.

Da se srpstvo i za krajaru kupovalo pokazuje i direktiva Vase Pelagića iz 1867 godine. On doslovno kaže: „Svaki učitelj treba da nauči prvo svoje učenike, a poslije svu ostalu varošku diečicu koja gođ umeju govoriti da kad njih kogođ upita: šta si ti mladiću? pa da mladić na to pitanje odma odgovori: ia sam Srbin. Dobro bi bilo, kada bi se neki dobri ljudi našli koji bi diečici po koju kraicaru zato darivali, da se tim u njima još većina pobuđuje revnost k tome odgovoru.“⁵²

⁵¹Zgodić, Esad 2003, Bosanska politička misao, Austrougarsko doba, DES, Sarajevo, str 130

⁵²Ibraković, Dželal 2008, Bosna, Islam – Bošnjaci (Etnološko – povijesne skice), Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 106

Ovi procesi nažalost još uvijek traju i konstanto svjedočimo da nisu napušteni, a itekako imaju podršku u zvaničnom Beogradu, kao i u Zagrebu. Svakodnevnica je da većina Bosanaca pravoslavne vjeroispovijesti, pogotovo u bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska sebe vežu za „maticu Srbiju“, a također ista situacija je i sa Bosancima katoličke vjeroispovijesti, koji naseljavaju pretežno južni, te jugozapadni dio naše države. Zbog ovog, prelomnog perioda u historiji Bosne i Hercegovine i danas svjedočimo poistovjećivanju vjerskog identiteta sa etničkim, a etnički sa nacionalnim, iako smo naveli već da je Bosanstvo, kao nacionalnost i kao državljanstvo neupitno.

Otada traje neprekidno razvrstavanje bosanskog naroda prema etničko-religijskom principu „nacionalne identifikacije“ u kojem se bosanstvo kao državno-pravni okvir naoda potiskuje svim mogućim sredstvima obrazovanja, komunikacije, militarizma, ekonomske prinude, propagande. Ti nacionalizmi Bosnu su pokušali pretvoriti u slučajnu geografsku kategoriju...⁵³

Za ostvarenje svojih planova, stvaranje homogeno čistih nacionalnih zajednica, pristupa se najtežim mogućim zločina, protjerivanja, nasilnog pokrštavanja, etničkog čišćenja, ubijanja, te najtežeg mogućeg oblika genocida, djela počinjena sa namjerom potpunim ili djelimičnim uništenjem jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe. Genocid nad Bošnjacima traje više od tristo godina, kroz rad ću se osvrnuti na mnoge jer su i ti zločini imali cilj potpuno nestajanje Bošnjaka, samim tim bošnjaštva i bosanstva, jer ako nema svog stanovništva onda nema ni te zemlje.

⁵³Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 71

Treći dio

Plansko istrebljenje Bošnjaka i postdejtonska Bosna i Hercegovina

7. Prvi odjeljak trećeg dijela

Za ostvarivanje nacionalnih planova, velikosrpske i velikohrvatske ideologije, najveća smetnja bili su stanovnici Bosne i Hercegovine. Bosanskohercegovačko stanovništvo je za realizaciju tih planova bilo potrebno uništiti, te na osnovu vjerske pripadnosti podijeliti. Bošnjake katolike, kao i bošnjake pravoslavce bilo je potrebno odvojiti od bošnjaštva, tj. od bosanstva. „Ono“ što ostane jeste „Tursko“, strano, primitivno, nazadno, te ga treba odstraniti. Nad Bošnjacima muslimanima se dešavaju strašni zločini, kako u ratovima, tako i u miru, na razne načine. Od ubijanja, protjerivanja, ekonomskog uništenja osnovnih temelja života, pa do najstašnijeg i najokrutnijeg zločina genocida. Kroz popise stanovništva vidjet ćemo kako su Bošnjaci posmatrani u očima vlasti, te u očima samih sebe.

Austrougarska je za vrijeme upravljanja Bosnom i Hercegovinom (1878-1918) obavila četiri popisa stanovništva: 1879, 1885, 1889, i 1910 godine. Od prvog do posljednjeg popisa broj stanovnika je porastao od 1.158.164 na 1.808.044., što čini priraštaj od 739.880. lica ili 63,88% (2,06% godišnje). U isto vrijeme, gustine naseljenosti porasla je od 22 na 37,1 stanovnika na 1 kvadratni kilometar, što je, još uvijek, Bosnu i Hercegovinu svrstavalo u red slabije naseljenih zemalja. Prema prvom austrougarskom popisu, na pravoslavne je otpadalo 496.458 stanovnika (42,88%), na muslimane 448.613 (38,73%), na katolike 209.391 (18,08%), na jevreje 3.426 (0,29%), dok je 1910. godine zabilježeno 825.418 pravoslavnih (43,49%), 612.137 muslimana (32,25%), 434.061 katolika (22,87%), 11.868 jevreja (0,62%), ostalih 14.560 (0,77%). U navedenom razdoblju, udio pravoslavnih u ukupnom broju stanovništva povećao se za 0,61%, katolika 4,79%, dok se udio muslimana smanjio za 6,48%.⁵⁴

Prema prvom poslijeratnom popisu stanovništva, u BiH je 1921. živjelo ukupno 1.890.460 stanovnika, od toga 829.360 pravoslavnih, 588.173 muslimana, 444.309 katolika, 12.051 Jevreja i 16.567 pripadnika ostalih vjeroispovijesti. Ovaj je popis pokazao da je u razdoblju od 1910. do 1921. došlo do depopulacije bošnjačkog stanovništva. U godini 1921, u BiH su živjela 23.964 Bošnjaka manje nego 1910. godine. Uzroci te depopulacije su prije svega rat i progoni

⁵⁴Žiga, Jusuf 2007, Savremeno bosansko društvo – Hrestimatija, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 189-190

kojima su Bošnjaci bili izloženi u prvim godinama poslije proglašenje jugoslovske države. Tadašnja vladajuća ideologija nacionalnog i državnog unitarizma nije priznavala postojanje posebnih nacija, već samo triju „plemena“: Srba, Hrvata i Slovenaca, kao jednog „jedinstvenog jugoslovenskog naroda“, a u slučaju Bošnjaka i činjenicu da oni kao muslimani predstavljaju određenu kulturno-vjersku grupu.⁵⁵

Zanimljivo bi bilo i registrirati i rezultate drugog po redu popisa stanovništva (31.03.1931.) – po vjeroispovijestima, iako se odnose na teritorije novouspostavljenih banovina:⁵⁶

Banovina	Pravosl.	Rimokat.	Evan.	Ost.kršae	Muslim.	Ostali
Drinska	316.543	165.935	3.656	1.702	353.190	9.899
Vrbaska	582.077	169.714	3.372	9.203	247.358	1.178
Primorska	48.104	204.907	52	37	69.062	202
Zetska	86.410	7.393	14	38	45.569	30
BiH	1.033.134	547.959	10.984	10.984	715.179	11.309

Bez obzira na okolnosti, prema kojima je Bošnjacima muslimanima uskraćeno pravo na pravilno opredjeljenje, uspijevali su da izraze svoje etnički identitet. Iako su im je ponuđena mogućnost opredjeljenja kao Srbi ili Hrvati, Bošnjaci su se opredijelili da budu „neopredjeljeni“.

U Jugoslaviji je 1948. bilo 810.126 (u BiH – 778.403) nacionalno „neopredijeljenih“ Bošnjaka, dok se istovremeno više od petine (22%) ove populacije „opredijeljeno“ bilo vlastitom voljom, bilo administrativno za Srbe, Hrvate, Crnogorce itd. Pri popisu stanovništva 1953. za sva lica jugoslovenskog porijekla, „koja nisu bliže opredijeljena“, što se prije svega odnosilo na Bošnjake, uvedena je nova statistička kategorija „Jugosloven-neopredijeljen“. Takvih „neopredijeljenih Jugoslovena“ tj. Bošnjaka, izbrojano je 998.697 (u BiH – 891.800). Kada je 1961. prvi put uvedena statistička odrednica „Musliman u etničkom smislu“, takvih je bilo 972.960 (u BiH – 842.248). Istovremeno se 1961 godine u BiH 265.731 musliman izjasno kao „Jugosloven – nacionalno neopredijeljen“, što je bilo 84% svih onih koji su se u cijeloj Jugoslaviji (317.125) izjasnili na ovaj način.⁵⁷

⁵⁵Imamović, Mustafa 1997, Historija Bošnjaka, BZK Preporod, Sarajevo, str. 492

⁵⁶Žiga, Jusuf 2007, Savremeno bosansko društvo – Hrestimatija, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 244

⁵⁷Imamović, Mustafa 1997, Historija Bošnjaka, BZK Preporod, Sarajevo, str. 564

U februaru 1968. g. na 17. sjednici CK SK BiH potvrđeno je da su „Muslimani poseban narod“. Sve dileme oko nacionalnog pitanja Bošnjaka razriješene su popisom stanovništva iz 1971. g. *Po ovom popisu u Jugoslaviji je živjelo 1.729.932 Bošnjaka, što je činilo 8,4% njenog ukupnog stanovništva, tako da su Bošnjaci tada bili po brojnosti treća nacija u Jugoslaviji.*⁵⁸

*Na popisu stanovništva iz 1991. godine, u Republici Bosni i Hercegovini je živjelo 4.377.033 stanovnika, Bošnjaka 1.902.956 (43,5%), Hrvata 760.852 (17,4%), Srba 1.366.104 (31,2%), te Ostalih 347.121 (7,9%). Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, koji je ujedno i posljednji, u Bosni i Hercegovini živi 3.531.159 stanovnika, od toga Bošnjaka 1.769.592 (50,1%), Hrvata 544.780 (15,4%), Srba 1.086.733 (30,8%), te Ostalih 130.054 (3,7%).*⁵⁹

Kao što smo mogli vidjeti iz navedenih popisa stanovništva, kroz razne vremenske periode kao i razna državna uređenja, Bošnjaci su uspjeli da sačuvaju veoma razvijen osjećaj samosvijesti. Još za vrijeme vladavine Osmanskog Carstva u Bosni i Hercegovini dolazi do razvijanja Bosanskog muslimanskog društva, unutrašnje vezanog na osnovu religijske pripadnosti i odanosti tadašnjem vladajućem režimu. Sa procesom denacionalizacije Bošnjaka, od strane velikodržavnih projekata Srbije i Hrvatske, odnosno postovječivanje Bošnjaka pravoslavaca sa srpstvom, te Bošnjaka katolika sa hrvatstvom, Bošnjaci muslimani na neki način ostaju sami u, „do jučer zajedničkom“, bošnjaštvu. Specifična razlika od „novopečenih“ „Srba“ i „Hrvata“ jeste upravo religijska pripadnost, to jest islam. Tako da možemo reći da je islam, na svojevrsan način odredio bosanske muslimane kao Bošnjake. Iako je Pokret za autonomiju sve stanovnike Bosne i Hercegovine jasno odredio na političkoj poziciji tog doba, većina bosanskog muslimanskog društva i dalje u Stambolu vidi vrhovnu vlast. Na kraju krajeva ni sami zahtjevi Pokreta za autonomiju Bosne nisu bili totalno otcjepljenje. Slabljenje moći Osmanskog Carstva, rezultiralo je San Stefanskim sporazumom, te Berlinskim kongresom 1878 godine. Srbija, Crna Gora, Rumunija i Bugarska su na ovom kongresu postale nezavisne države, dok je Austro-Ugarska dobila pravo da okupira Bosnu. Otpor okupacije je bio žestok, ali zbog brojne nadmoći Austro-Ugarske bio je bezuspješan. Okupacijom, a kasnije i aneksijom, od strane Austro-Ugarske mnogi Bošnjaci se iseljavaju u Tursku, što je rezultiralo demografskim propadanjem Bošnjaka muslimana, što je vidljivo iz austro-ugarskih popisa stanovništva. Bošnjački politički predstavnici, nedovoljno nacionalno osviješteni, uzimaju vjerski naziv umjesto svog historijskog, također ista stvar je i sa jezikom. Na ovaj način samo su pojačali velikodržavne pretenzije da se Bošnjaci svedu na vjersku skupinu.

⁵⁸Imamović, Mustafa 1997, Historija Bošnjaka, BZK Preporod, Sarajevo, str. 565

⁵⁹Statistika.ba, Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini, datum pristupa: 17.8.2021, <http://www.statistika.ba/>

U XX stoljeće Bošnjaci ulaze bez dovoljno razvijene nacionalne svijesti. Svijest o vjerskoj kulturnoj i političkoj vlastitosti oni donekle imaju i izražavaju, sli svijest o nacionalnoj pripasnosti im posve nedostaje. Ponašaju se i osjećaju kao vjerska, a ne kao nacionalna skupina. Oni figuriraju pod skupnim nazivom „muslimani“, a ne „Bošnjaci“. Svoj kulturno-nacionalni preporod na početku stoljeća Bošnjaci počinju sa književnim listom „Behar“, u čijem je podnaslovu odrednica „muslimanski“. I sve oblike udruživanja, od čitaonica, humanitarnih, zanatlijskih, omladinskih društava do političkih partija, oni osnivaju pod odrednicom „muslimanski“, a ne „bošnjački“. Taj izbor odrednice „muslimanski“ bio je slobodan, ni od koga nametan. Tako su 1908. godine, prema jednom zvaničnom popisu, u Bošnjaka registrirana 124 društva i udruženja od kojih je svako nosilo naziv „muslimansko“, a ne „bošnjačko“.⁶⁰

I za Srbe i za Hrvate jezičko pitanje je nacionalno pitanje, samo za Bošnjake ono to nije bilo. Oni u tim raspravama učestvuju tako da traže, i to krajnje nejasno i anahrono, ravnopravnost arapskog pisma prilagođenog svom jeziku latinicom i ćirilicom. U pitanju jezika se ne iznalazi vlastito stajalište, ako izuzmemo taj pokušaj sa pismom. Vežući svoju jezičku osobenost za arapsko-islamski milje, Bošnjaci su se udaljavali od svog slavenskog etničkog bića. I kad već nisu razumijevali, niti prihvatili jezičko pitanje kao svoje nacionalno pitanje, zadovoljili su se time da u vlastitim narodnim i vjerskim institucijama ostane naziv „bosanski. No ni to nisu dosljedno činili, tako da je politička i povijesna činjenica da Bošnjacima niko nije ukinuo „bosanski“ jezik osim njih samih. Sami su ga jednostavno tako prestali zvati, mada im je zakonski bilo omogućeno da im u svim ustanovama naziv za jezik bude „bosanski. Srbi nisu bili za to da Bošnjaci ravnopravno sudjeluju u raspravi o pitanju jezika. Milan Srškić, jedan od srskih vođa u Bosni i kasniji predsjednik jugoslovenske vlade, kaže da „to pitanje mogu riješiti samo Srbi i Hrvati u sporazumu, a da se muslimani, dok se ne izjasne jesu li Srbi ili Hrvati, u to pitanje ne smiju miješati.“ Tako se desilo da je usljed političke nedomišljenosti kod Bošnjaka nestalo i bošnjaštva i bosanskog jezika.⁶¹

Tokom Prvog Balkanskog rata zločini nad Bošnjacima su nastavljeni, prvenstveno u Novopazarskom sandžaku, koji je nakon aneksije Bosne i Hercegovine ostao kao tampon zona sa Osmanskim Carstvom, te je pripojen i podijeljen između Srbije i Crne Gore. Isto se ponovilo

⁶⁰Filandra, Šaćir 1998, Bošnjačka politika u XX stoljeću, Sejtarija, Sarajevo, str. 5

⁶¹Filandra, Šaćir 1998, Bošnjačka politika u XX stoljeću, Sejtarija, Sarajevo, str 34

i u Drugom Balkanskom ratu. Rezultat ovih ratova jeste iseljavanje i stradanje bošnjačkog muslimanskog stanovništva, koji su velikim dijelom činili dio Bosanskog ejaleta.

*U 20. stoljeću projektanti nacionalnih država nastavljaju činjenje genocida nad Bošnjacima. U toku Balkanskih ratova 1912-1913. godine vrše se masovna ubistva, hapšenja, progoni, silovanja, nasilna pokrštavanja, paljenje imovine i drugi zločini. U ovom periodu posebno je bio intenzivan proces iseljavanja Bošnjaka u Tursku.*⁶²

Za vrijeme trajanja Prvog svjetskog rata Bošnjaci su ratovali u sklapu Austro-Ugarske vojske. Bosanska jedinica je bila među najodlikovanijim jedinicama. Nadgrobni spomenici palim bošnjačkim borcima svjedoče o jednom narodu sa više religija. Tu politiku zagovarao je i Benjamin Kallay, koji je još 1882 kao upravnik Bosne i Hercegovine zagovarao bosansko multikonfesionalno društvo, kao i njegov prethodnik (za vrijeme vladavine Osmanskog Carstva) Osman Topal paša, veliki vezir u Osmanskom Carstvu. Tu ideju bosanskog multikonfesionalnog društva nisu podržavali hrvatski predstavnici, kao ni srpski, jer su u svojim krajnjim planovima Bosnu i Hercegovinu željeli pripojiti „matičnim zemljama“ nakon što bi za Bosnu i Hercegovinu izvojevali određeni stepen autonomije.

⁶²Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 296



Vojno groblje Lebring, Austrija

Nakon završetka Prvog svjetskog rata Bosna i Hercegovina se našla u okvirima Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca, zajednici naroda iz samog naziva, službenog jezika srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog. Kakav položaj su Bošnjaci imali najbolje implicira sami naziv Kraljevine. Bošnjaka, kao ni bosanskog jezika nije bilo u službenim nazivima. Nastavljeni su zločini nad Bošnjacima muslimanima, kako fizičke prirode tako i ekonomske.

Formiranjem Kraljevine Jugoslavije 1. decembra 1918. godine pod dinastijom Karađorđevića, za Bošnjake ne nastaju bolji dani. Naprotiv, oni u ovom periodu doživljavaju zločin genocida u miru. Taj zločin se odvijao u različitim formama. Tipičan prijemer je pokolj Bošnjaka 1924. godine u selima Šahovići (današnje Tomaševo) i Pavino polje. Tada su Crnogorci zaklali između 600 i 900 Bošnjaka, među kojima je bilo mnogo žena djece i staraca.⁶³

⁶³Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 297

Uništenjem osnovnih temelja života je ekonomska vrsta genocida. U Kraljevini SHS u periodu od 1919-1931. godine dešavaju se stravične otimačine privatnog zemljišta, uvođenjem agrarne reforme u kojoj su Bošnjaci najviše zahvaćeni, tačnije oduzeto im je preko dvije trećine privatnog zemljišta. Cilj ove otimačine je bio Bošnjake ekonomski oslabiti. Oduzetu zemlju vlada je podijelila na 249.518 srpskih porodica, koji su bili kmetovi.

„U toku stvaranja te države u BiH je preko 62 odsto privatne zemlje bilo u bošnjačkom vlasništvu. Od ukupne zemlje skoro dva miliona hektara, koja je u Jugoslaviji 1919-1931. bila zahvaćena agrarnom reformom, na BiH je otpadalo 1.286.277 hektara, ili 66,9 odsto. Bosna i Hercegovina je, prema tome, bila okosnica i glavna meta agrarne reforme kojom nisu ostvareni samo socijalno-ekonomski, nego nacionalno-politički ciljevi. Trebalo je potpuno socijalno-ekonomski uništiti bošnjačke zemljoposjednike, a Bošnjake u cjelosti nacionalno-politički destruirati i podjarmiti.“⁶⁴

1929. godine, Kraljevina SHS odlukom kralja Aleksandra Karađorđevića postala je Kraljevina Jugoslavija. Uspostavljena je diktatura koja je okoćana atentatom na Aleksandra Karađorđevića. Bosna je, u ovirima Kraljevine Jugoslavije, podijeljena na četiri banovine, u kojima su (u svakoj od tih banovina) Bošnjaci bili manjina. 1939. godine sporazumom Cvetković-Maček Bosna je trebala biti podijeljena između Srbije i Hrvatske, međutim početak Drugog svjetskog rata zaustavio je dalje podjele. 1941. godine, okupirana je Kraljevina Jugoslavija, iste godine uspostavljena je i kolaboracionistička Nezavisna Država Hrvatska (NDH) koja okupira Bosnu i Hercegovinu. Politika NDH prema Bošnjacima je bila da ih treba proglasi Hrvatima i na taj način nacionalizirati. Manja grupa Bošnjaka je podržala vlast NDH, ali nakon što su uvidjeli zločine koje se radile ustaške jedinice, osnivanjem NOP-a (Narodnooslobodilački pokret) Bošnjaci sve više pristupaju tom pokretu. NDH je u toku Drugog svjetskog rata izvršila genocid nad svim ideološkim protivnicima, ne samo nad Srbima i Romima, nego i nad Bošnjacima, pa čak i Hrvatima. Najzloglasniji od svih koncentracionih logora bio je Jasenovac, u kojem su se ovi zločini najviše i dešavali. Bošnjaci su u Drugom svjetskom ratu imali i svoje milicije, samoorganizovane grupe koje su se štitile od četničkih zločina jer su na početku rata bili totalno nezaštićeni. Četnički pokret, na čelu sa Dražom Mihajevićem, ideološki je vođen po programu u kojeme se navodi da se sve srpske zemlje zaokruže i da u njima trebaju da žive samo Srbi. U toku Drugog svjetskog rata Bošnjaci su podnijeli najveća stradanja.

⁶⁴Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 297

Srpsko-četnički genocid nad Bošnjacima ima duboke korijene. Na jednoj strani to je ukorijenjena vjerska mržnja i netrpeljivost, a na drugoj želja srpskih ideologa i političara da pod svaku cijenu stvore etnički čistu teritoriju. Stoga su četnici od samog početka rata 1941. pristupili sistemskoj fizičkoj likvidaciji Bošnjaka, odnosno genocidu. To je, kao trajno programsko načelo, izričito formulirano u spisima jednog od četničkih ideologa, Stevana Moljevića. U članku Homogena Srbija i nekim pismima drugim četničkim ideolozima on piše da zemlju treba „očistiti od svih nesrpskih elemenata.“ To se radilo kažnjavanjem smrću na licu mjesta ili prisilnim raseljavanjem u Tursku i Albaniju. Sam vođa četničkog pokreta Draža Mihajlović izdao je brojne naredbe svojim potčinjenim komandantima od potrebi uništenja Bošnjaka.⁶⁵

Nakon završetka Drugog svjetskog rata, Bosna i Hercegovina je ušla u sastav Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), kao federalna jedinica, mada pod uticajima velikosrpskih i velikohrvatskih komunista, kao teritorijalna zajednica a ne kao nacionalna, što je bio slučaj za ostale republike.

Izlažući svoje stavove dalje na kongresu Moša Pijade ističe:

„(...) Bosna i Hercegovina, juče zemlja srpsko-hrvatskog razdora, postala osnovom čvrstog i više neraskidivog bratstva i jedinstva srpskog i hrvatskog naroda, a s time i moćna podloga bratstva i jedinstva svih jugoslovenski naroda (pljesak). (...)

Ne smemo se uspavljivati time što je nacionalno pitanje rešeno i ne smemo zbog zaoštavanja klasne borbe u periodu socijalističke izgradnje zaboravljati na nacionalno pitanje, zauzimati stav kao da ga više nema ili padati u pogrešno shvatanje da proces razvitka vodi stvaranju neke nove, bosanske nacije. To je zabluda opasna, zabluda koja ne znači nikakav napredak, već naprotiv nazadak prema postignutom rešenju nacionalnog pitanja u ovim oblastma“⁶⁶

V.Masleša je eksplicitan u negiranju bošnjačke nacije. On tvrdi „da muslimani Bosne i Hercegovine nisu nacija, oni stvarno nemaju ni jedno od objektivnih potrebnih svojstava koja čine naciju, a nemaju ni subjektivne svijesti, logičke posljedice objektivnih svojstava – o sebi kao o naciji. Muslimani nemaju svoga jezika“⁶⁷

1968. godine, na sjednici Centralnog komiteta Saveza komunista Bosne i Hercegovine donose se zaključci kojima se potvrđuje da su Muslimani poseban narod, te su se 1971. godine, na

⁶⁵Imamović, Mustafa 1997, Historija Bošnjaka, BZK Preporod, Sarajevo, str. 537

⁶⁶Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 118-119.

⁶⁷Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str. 271

popisu stanovništva mogli izjasniti kao takvi, Muslimani, sa velikim „M“. Tako će i ostati, sve do Drugog Bošnjačkog sabora, u Sarajevu 28.IX.1993.g. kada će bosanski muslimani (Muslimani) vratiti svoje historijsko ime – Bošnjak.

Krajem osamdestih godina XX st. sve više se naziru ideje o stvaranju Velike Srbije, posebno vidljivih iz Memoranduma SANU, koji je napisala Srpska Akademija Nauka i Umjetnosti 1986. godine. Velikodržavne aspiracije, kako iz Srbije, tako i iz Hrvatske, plan pripajanja Bosne i Hercegovine ili njene podjele najbolje ocrtava sastanak u Karađorđevu, 25.3.1991. godine, između Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića.

Hrvoje Šarinić, bliski saradnik Franje Tuđmana, po čijem nalogu je, prema vlastitom priznanju, održao čak 14 sastanaka sa Slobodanom Miloševićem, izjavio je kako mu je, na jednom od njih, ovaj rekao: „Otvoreno Vam kažem da sam sa Republikom Srpskom u Bosni, koja će postati deo Srbije, rešio nacionalno pitanje Srbije kao što je Tuđman rešio nacionalno pitanje Hrvatske svojim konceptom Banovine Hrvatske.“⁶⁸



Franjo Tuđman i Slobodan Milošević, sastanak u Karađorđevu

U takvim okolnostima logičan slijed je bila disolucija. Nakon Slovenije i Hrvatske, koje su već proglasile nezavisnost, i Bosna i Hercegovina je krenula tim putem. 29.2.1992 i 1.3.1992.

⁶⁸Žiga, Jusuf 2007, Savremeno bosansko društvo – Hrestimatija, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 25

građani Bosne i Hercegovine su se, na „Referendumu o nezavisnosti Bosne i Hercegovine“, izjasnili da su za samostalnu, suverenu i nezavisnu državu.

6.4.1992. g. Europska zajednica priznala je nezavisnost Bosne i Hercegovine, te je 22.5.1992 g. primljena u članstvo UN.

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina
SKUPŠTINA SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE
BOSNE I HERCEGOVINE

OBRAZAC R-5

GLASAČKI LISTIĆ

Republički referendum se održava
29. veljače - februara i 1. ožujka -
marta 1992. godine

PITANJE ZA IZJAŠNJAVANJE

**JESTE LI ZA SUVERENU I NEZAVISNU BOSNU I HERCEGOVINU, DRŽAVU RAVNOPRAVNIH
GRADANA, NARODA BOSNE I HERCEGOVINE - MUSLIMANA, SRBA, HRVATA I PRIPADNIKA
DRUGIH NARODA KOJI U NJOJ ŽIVE?**

"ZA"

"PROTIV"

M. P.
(Republička izborna komisija)

M. P.
(Općinska - Opštinska izborna komisija)

UPUTSTVO: Glasovanje - glasanje se obavlja zaokruživanjem riječi "ZA" ili riječi "PROTIV"

Referendumsko pitanje je glasilo: Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive? Izlaznost na referendum je bila 63,6% od ukupnog broja stanovnika Bosne i Hercegovine, te se 99,7% izjasnilo za nezavisnost. Već krajem 1991.g. počeli su napadi na Bosnu i Hercegovinu, napadom na selo Ravno, a u već u aprilu 1992. godine počinju strašna razaranja praćena genocidnim radnjama. U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu, nastradalo je preko 100.000 ljudi, većinom Bošnjačkog stanovništva. Veliki broj je prošao kroz koncentracione logore, žene i djevojke su bile žrtve silovanja, preko 1.500.000 bosanskohercegovačkih građana se raselilo. Sve je to crni bilans ratnih razaranja i agresije na Bosnu i Hercegovinu. U maju 1993 osnovan je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) koji je osudio vojni i politički vrh Republike Srpske, te takozvane Herceg Bosne, na dugogodišnje robije i na doživotne kazne zatvora. Sud u Hagu je za genocid, počinjen u

Srebrenici 11.7.1995. g. za egzekuciju preko 8.000 Bošnjaka presudio bivšeg predsjednika Republike Srpske Radovana Karadžića 20.3.2019. g.⁶⁹, te bivšeg komandanta Vojske Republike Srpske (VRS) Ratka Mladića na doživotne kazne zatvora. 8.6.2021. g. Žalbena vijeće Međunarodnog mehanizma za krivične sudove *potvrdilo je Ratku Mladiću prvostepenu presudu, pravomoćno je osuđen na doživotni zatvor. Proglašava se krivim za uzimanje talaca kao kršenje zakona i običaja ratovanja, krivim za genocid, za progon kao zločin protiv čovječnosti, za istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti, za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti, za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja, za deportaciju kao zločin protiv čovječnosti, za nehumana djela (prisilno premještanje) kao zločin protiv čovječnosti, za terorisanje kao kršenje zakona i običaja ratovanja, za protivpravne napade na civile kao kršenje zakona i običaja ratovanja.*⁷⁰

Također presuđeni na doživotne robije su bivši načelnik za bezbjednost glavnog štaba VRS Lubiša Beara, bivši pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbednosne poslove glavnog štaba VRS Zdravko Tolimir, te potpukovnik Drinskog korpusa VRS Vujadin Popović. Mnogi učesnici, egzekutori i nalogodavci presuđeni na preko 700 godina zatvora za počinjeni genocid u Srebrenici, progone Bošnjaka i Hrvata, teroriziranje građana Sarajeva i uzimanje pripadnika UNPROFOR-a za taoce, odnosno za ratne zločine počinjene u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine.⁷¹ Presudom Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju utvrđeno je da je Srbija prekršila obavezu sprječavanja genocida, u vezi sa događajima u Srebrenici jula 1995 godine. Genocid u Srebrenici, u „zaštićenoj zoni“ UN-a, jedini je koji se desio na tlu Europe nakon Drugog svjetskog rata.

*Genocid, najstrašnji zločin koji čovjek može počiniti. (Israel W. Charny)*⁷²

⁶⁹United Nations, International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, KARADŽIĆ Radovan (MICT-13-55-ES), datum pristupa: 17.8.2021, <https://www.irmct.org/en/cases/mict-13-55>

⁷⁰Ujedinjene nacije, Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove, Sažetak žalbene presude u predmetu Tužilac protiv Ratka Mladića, datum pristupa: 17.8.2021, https://www.irmct.org/sites/default/files/case_documents/210608-sazetak-presude-mladic-13-56.pdf

⁷¹Ujedinjene nacije, Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove, Predmeti, datum pristupa: 17.8.2021, <https://www.irmct.org/bcs/predmeti>

⁷²Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str 285



Mezarje žrtava genocida u Srebrenici 1995.g, Potočari



Tristogodišnje bošnjačko iskustvo genocida rezultiralo je zastrašujućom spoznajom da je to jedini evropski narod, koji zbog činjenja genocida nad njim u posljednjih tristo godina, danas živi na rubu/granici i političkog i biološkog opstanka. Ovu opominjuću bošnjačku stvarnost najeksplicitnije potvrđuju sljedeće činjenice. Bošnjaci su jedina evropska nacija koja je zbog zločina genocida nad njom danas brojnija u dijaspori nego u vlastitoj državi. U teritorijalno-demografskom smislu, Bošnjaci žive u tri teritorijano nepovezane enklave u domovini i to: prostor Unsko-Sanskog kantona, teritorijani trougao koji čine gradovi Sarajevo, Tuzla i Zenica, te teritorija Sandžaka, podijeljena državnom granicom Srbije i Crne Gore. Kako još uvijek nisu otklonjeni društveno-politički uzroci genocida i kako oni još uvijek aktivno djeluju u mirnodopskim uslovima, Bošnjaci žive u nestabilnoj i nefunkcionalnoj državi, grčevito se boreći za njen opstanak, svjesni da je država Bosna i Hercegovina jedini garant njihovog biološkog i političkog samoodržanja.⁷³

⁷³Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla, str 285

8. Drugi odjeljak trećeg dijela

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini ili Daytonski mirovni sporazum je sporazum kojim je okončana agresija na Bosni i Hercegovini, koja je trajala od 1992-1995 godine. Konferencija se održavala od 1.11.1995. g. do 21.11.1995. g., u američkoj vojnoj bazi Wrih-Petterson, Dayton (po kojem nosi ime). Učesnici pregovora su bili predsjednici Bosne i Hercegovine Alija Izetbegović, Srbije Slobodan Milošević, Hrvatske Franjo Tuđman, te američki posrednik Richard Holbrook i general Wesley Clark. Daytonski mirovni sporazum je potpisan 14.12.1995. godine u Parizu.



Potpisivanje Dejtonskog mirovnog sporazuma, Pariz 14.12.1995.g.

Potpisano u Parizu, 14. decembra 1995, na bosanskom, hrvatskom, engleskom i srpskom jeziku, pri čemu je svaki tekst jednako autentičan.

Sklopljeno u Parizu, dne 14. prosinca 1995, na bosanskom, hrvatskom, engleskom i srpskom jeziku, s time da je svaki tekst jednako vjerodostojan.

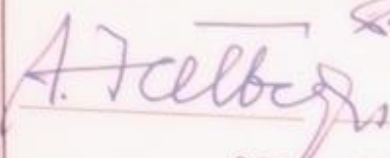
Done at Paris, this 14th day of december, 1995, in the Bosnian, Croatian, English and Serbian languages, each text being equally authentic.

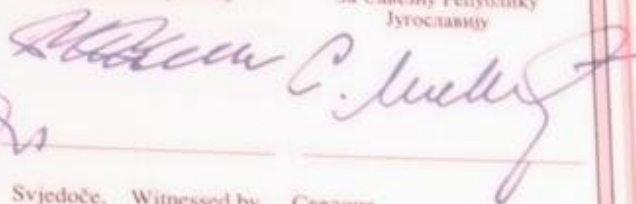
Потписано у Паризу, на дан 14. децембра 1995, на босанском, хрватском, енглеском и српском језику, с тим што је сваки текст једнако аутентичан.

Za Republiku Bosnu i Hercegovinu
Za Republiku Bosnu i Hercegovinu
For the Republic of Bosnia and Herzegovina
За Републику Босну и Херцеговину

Za Republiku Hrvatsku
Za Republiku Hrvatsku
For the Republic of Croatia
За Републику Хрватску

Za Saveznu Republiku Jugoslaviju
Za Saveznu Republiku Jugoslaviju
For the Federal Republic of Yugoslavia
За Савезну Републику Југославију



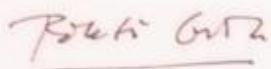


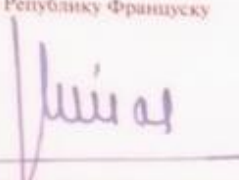
Svjedoče, Svjedoče, Witnessed by, Сведоче

Za Predsjedništvo Evropske Unije
Za Predsjedništvo Evropske Unije
For the Presidency of the European Union
За Председништво Европске Уније

Za Francusku Republiku
Za Francusku Republiku
For the French Republic
За Републику Француску

Za Saveznu Republiku Njemačku
Za Saveznu Republiku Njemačku
For the Federal Republic of Germany
За Савезну Републику Немачку



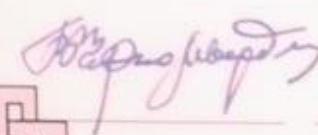


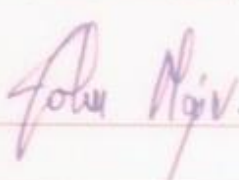


Za Rusku Federaciju
Za Rusku Federaciju
For the Russian Federation
За Руску Федерацију

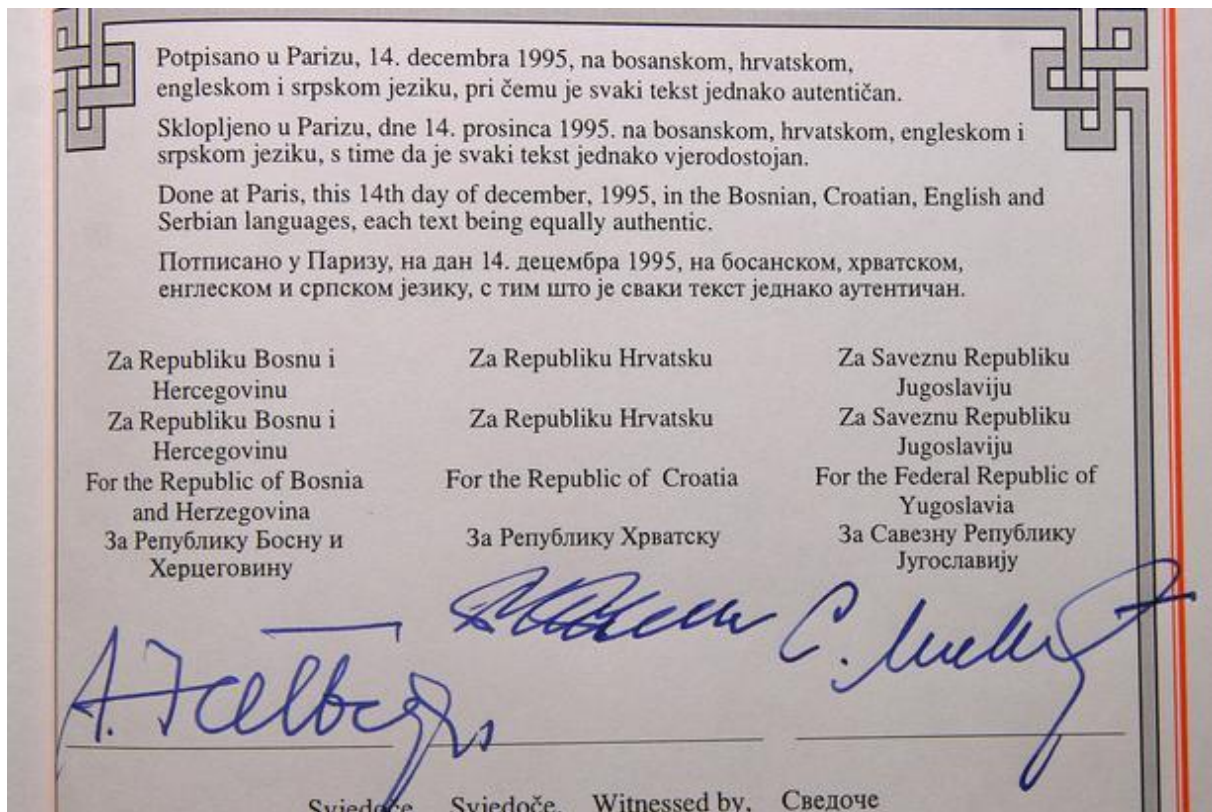
Za Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske
Za Ujedinjenu Kraljevinu Velike Britanije i Sjeverne Irske
For the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland
За Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске

Za Sjedinjene Američke Države
Za Sjedinjene Američke Države
For the United States of America
За Сједињене Америчке Државе









Kao što se može i vidjeti, Republika Bosna i Hercegovina, Republika Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija su strane potpisnice. Srbija i Hrvatska nisu „garanti“ Dejtonskog mirovnog sporazuma kako se to pokušava predstaviti od strane političkog i medijskog kora iz bosanskohercegovačkog entiteta Republika Srpska, jednog dijela Federacije Bosne i Hercegovine, te iz Srbije i iz Hrvatske. Iako se deklarativno „ne miješaju u unutrašnje odnose“ u Bosni i Hercegovini, ovo je samo jedan od pokazatelja da projekti velikosrpske i velikohrvatske ideologije nikada nisu prestali, te da aktivno i neprestano djeluju. Pored strana potpisnica, Dejtonski mirovni sporazum potpisiju i svjedoci i to: Europska Unija, Francuska Republika, Savezna Republika Njemačka, Ruska Federacija, Ujedinjeno Kraljevstvo, te Sjedinjene Američke Države.

Prije Daytonskog mirovnog sporazuma, potpisan je Washingtonski sporazum (18.3.1994. godine), kojim je dogovoreno primirje između Hrvatskog vijeća obrane, te Armije Republike Bosne i Hercegovine. Ovim sporazumom formirana je Federacija Bosne i Hercegovine, podijeljena u kantone, sa jednakim pravima Bošnjaka (Bosanskih muslimana) i Hrvata (Bosanskih katolika). Dejtonskim mirovnim sporazumom predviđen je i Ustav Bosne i Hercegovine (Anex IV Dejtonskog mirovnog sporazuma) u kojem je dogovoreno da Bosna i Hercegovina ima dva entiteta: entitet Federacija Bosne i Hercegovine (FBiH), te entitet

Republika Srpska (RS).⁷⁴Iako se na sve moguće načine Bosna i Hercegovina pokušava predstaviti kao nemoguća država, u kojoj je sve podijeljeno prema „nacionalnom ključu“, iako se očigledno radi o „narodnom ključu“, sa takvom pričom jedino profitiraju vođe etnopolitike, koji svjesno žrtvuju „građanina Bosne i Hercegovine“ na uštrb „pripadnika etničke grupe“.

Bosna i Hercegovina je pravno-politički prosta država sa visokim stepenom decentralizacije vlasti, a to je izraženo stavom da se ona sastoji od dva entiteta u kojima žive građani i narodi. Na izborima za lokalni i državni nivo vlasti ne biraju narodi, nego građani. U Predsjedništvu države ne sjede vođe ili legativni predstavnici naroda, nego izabrani građani iz reda sastojnih (konstituentnih) naroda bosanskohercegovačke države. Nigdje Ustav Bosne i Hercegovine nije definirao Bošnjake, Hrvate i Srbe kao posebne nacije – oni su narodi, narodne grupe ili etničke identitetne zajednice u okviru internacionalno priznate bosanskohercegovačke države-nacije. Oni su u u Preambuli Anexa IV (Ustav Bosne i Hercegovine) pominju kao konstituentni narodi narodi uz druge/ostale narode i građane. To znači da svako građanin ne može o sebi misliti šta hoće – da je ovo ili da je ono. Nepoštivanje internacionalnog poretka i bosanskog (nacionalnog) poretka kroz njegovu normativnu hijerarhiju, međutim, vođeno je antibosanskim projektom koji ruši pravno-politički skup normi i pokazuje se kao protivdržavno djelovanje u kojem se ispoljava mogućnost države da vrši efektivnu vlast na svom državnom teritoriju. To danas drsko demonstriraju pojedinci i političke orijentacije u pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine koji ne priznaju normativnu nadređenost Bosne i Hercegovine svojim nižim razinama vlasti. Oni tako konstruiraju realnost koju nameću kao jedinu mogućnost, a ona je samo druga strana/forma osvajačkih ciljeva iz 1990-ih godina. Bosanska država-nacija podrazumijeva vladavinu prava!⁷⁵

Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovog sporazuma Bosna i Hercegovina nastavlja svoje pravno postojanje po međunarodnom pravu kao država, i sastoji se od dva entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, te entiteta Republika Srpska.⁷⁶ Kao što je vidljivo iz Ustava Bosne i Hercegovine, (Anex IV Općeg okvirnog sporazuma za Bosnu i Hercegovinu) Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta, nije fizički sastavljena entitetima, kako se pokušava nametnuti politiziranjem iz redova bosanskohercegovačkog entiteta Republika Srpska. Na isti način se pokušava umanjiti vrijednost nacionalne pripadnosti svih građana Bosne i Hercegovine i uporno se u prvi plan pokušava postaviti etnička pripadnost umjesto građanske. Bosna i Hercegovina je međunarodno

⁷⁴Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Ustav Bosne i Hercegovine, datum pristupa: 17.8.2021, https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

⁷⁵Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 142

⁷⁶Ustavni sud Bosne i Hercegovine, Ustav Bosne i Hercegovine, datum pristupa: 17.8.2021, https://www.ustavnisud.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf

priznata država, sa postojećim međunarodno priznatim granicama, a ne pukim matematičkim zbirom dva entiteta, te distrikta Brčko. Tako decidno stoji u Ustavu Bosne i Hercegovine. Sve ove „podvale“ služe etnopolitici, jačanju narodnih vođa da bi još i više utvrdili svoje pozicije.

Veoma je izražena diskriminacija kada se radi o povratničkim porodicama, pogotovo u entitetu Republika Srpska. Eklaktan primjer jeste oduzimanje prava Bošnjačkoj djeci na izučavanje bosanskog jezika u obrazovnom procesu. Također ova diskriminacija je zastupljena u medijima, javnim ustanovama, kao i u svakodnevnoj komunikaciji.

Bosanski jezik se po svom nazivu upravo – bosanski, kao jezik Bošnjaka (svih autohtonih stanovnika Bosne), pominje u više historijskih izvora od kojih se mnogi danas prešućuju i sa hrvatske i sa srpske strane u želji da se i dalje negira postojanje Bosne i Bošnjaka. Upravo zbog ove izražene tendencije negiranja ističemo izvore koji se mogu smatrati autentičnim (i nikako samo „bošnjačko-muslimanskim“ romatizmom) u svakom pogledu. Ninski biskup Peri pisao je 1581. godine fon J. Arsenigu „bosanskim jezikom“. U djelu Jeronima Megisera u „Thesaurus polyglotos“ (Frankfurt na Majni, početkom XVII stoljeća) spominju se sljedeći govori: bosanski, dalmatinski, srpski hrvatski i drugi. Bosanskim su ga zvali i mnogi pisci XVII stoljeća...⁷⁷

⁷⁷Ibraković, Dželal 2008, Bosna, Islam – Bošnjaci (Etnološko – povijesne skice), Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 102-103.



Bosansko-turski rječnik, Muhamed Hevai Uskufi, 1631.g.

U našoj duhovnoj historigrafiji rodonačelnikom ideje tolerancije smatra se Muhamed Hevaija Uskufija.⁷⁸

Ovo djelo smatra se najstarijim rječnikom svih naroda na Balkanskom poluostrvu, gotovo dvije stotine godina prije prvog srpskog rječnika (pa tek poslije preimenovano rečnika) sastavljenog od Vuka Karadžića, kao i hrvatskog knjiženog jezika, koji je sastavio Ljudevit Gaj. Spomenuo sam u radu već Povelju Kulina bana, pisana je bosančicom na bosanskom jeziku. Negiranje postojanja bosanskog jezika još jedan je u nizu mehanizama antidržavnog djelovanja. Nemogućnost obrazovnog procesa na bosanskom jeziku djeci Bošnjačkih povratnika u bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpskasvjedočimo strašnoj sistemskoj diskriminaciji. Povratnici u ovaj bosanskohercegovački entitet suočeni su i mnogim drugim

⁷⁸Muhamed Hevaija Uskufija rođen je 1601. godine u selu Dobrinja kod Donje Tuzle. Potiče iz bosanske plemićke porodice. Zna se da je u ranom djetinjstvu izubio roditelje i da je bio živ 1651. godine. Odgojen je u carskom saraju. Glavno mu je djelo bošnjačko-turski rječnik poznat pod nazivom „Potur-Šehidi“. Ovo djelo je završeno 1631. godine. Ovaj riječnik je objavio Otto Blau u Lajpcigu. 1868. godine, a Derviš Korkut u GZM 1942. godine. Zgodić, Esad 1998, Bošnjačko iskustvo politike, Osmansko doba, Euromedia, Sarajevo, str. 97

vidovima sistemske diskriminacije. Otežane okolnosti kod zaposlenja nije ništa drugo nego narušavanje osnovnih temelja života. Također u entitetu Republika Srpska konstantno se susrećemo sa glorificiranjem presuđenih ratnih zločinaca, također ista praksa je vidljiva u djelovima entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, u zamišljenim okvirima paradržave Herceg Bosne. Sportski događaji su uvijek popraćeni sukobima i neredima. Sve ove antidržavne, antibosanske aktivnosti su nastavak etničkog čišćenja, započetog agresijom i oružanim sukobima, u današnjici nastavljeni diskriminacijom i nipodaštavanjem cjelovitosti Bosne i Hercegovine.

9. Rezime trećeg dijela

Kao što smo mogli vidjeti, u trećem dijelu magistarskog rada bazirao sam se na demografsku sliku Bošnjaka (muslimana, Muslimana). Nepovoljan položaj u vlastitoj zemlji, kao i neispunjena očekivanja od Osmanskog Carstva mnoge Bošnjake je natjerao da napuste svoju domovinu. Okupacija Austro-Ugarske monarhije, poslije i aneksija, u Bosni i Hercegovini dočekana je krajnje protivno. Nakon toliko sukoba i ratovanja, aneksija i nije mogla biti pozitivno dočekana osim sukobom. Primjetno slabljenje Osmanskog Carstva bilo je i pristankom okupacije Bosne i Hercegovine na Berlinskom kongresu. Bošnjaci su već tada krenuli sa masovnim migracijama put Turske, a demografsku sliku „popravljala“ je sama Austro-Ugarska monarhija naseljavanjem stanovika katoličke vjeroispovijesti na mjesto raseljenih Bošnjaka. Balkanski ratovi, kao i Prvi svjetski rat u velikom broju je demografski oštetiio sliku bosanskog stanovništva, u najvećem broju Bošnjaka (bosanskih muslimana), koji su bila žrtva nacionalnih pokreta susjednih država. U okvirima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, iz samog naziva se moglo zaključiti kakva je pozicija države Bosne i Hercegovine i njenih stanovnika Bosanaca trebala da bude. Nakon agrarne reforme, strašne otimačine zemljišta Bošnjaka (bosanaca muslimana), nakon genocida u ratnim i mirnim okolnostima, za očekivati je da će pored svih tih zločina diskriminacija biti sastavni dio. Bošnjaci su mogli biti sve, mogli su biti čak i neopredijeljeni, samo se nisu mogli opredijeliti onako kako je to historijski fakt i činjenica. Tek nakon Drugog svjetskog rata, u kojem su četničke, kao i ustaške zločinačke jedinice, planski pravile zločine nad Bošnjacima, Bošnjaci su 1971. godine imali mogućnost da se izjasne kao Muslimani u vidu nacionalne odrednice. Svi ovi zločini, sve ovo demografsko propadanje imali su za cilj jedno, nestanak Bošnjaka, te teritorijalno osvajanje ili dijeljenje Bosne i Hercegovine. Bošnjaci su u očima tih velikosrpskih i velikohrvatskih ideologa svjesno nazivani Turcima, poistovjetivši ih svjesno sa stranim, nazadnim

okupatorskim, primitivnim. To je ništa drugo nego plansko nipodaštavanje Bošnjaka, kao i „opravdanje“ za zločine koji su trebali da se dese u ostavrenju formiranja nacionalno homogenih zajednica, te pretenzija u vidu teritorijalnog širenja na uštrb Bosne i Hercegovine. Nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu, agresije na međunarodno priznatu državu, nakon strašnih razaranja, progona, silovanja, ubijanja, etničkog čišćenja, te najvećeg zločina, i to u zaštićenoj UN zoni Srebrenici (pred međunarodnim sudovima, nažalost, jedina potvrđena opština u kojoj je počinjen genocid), suočeni smo sa daljim planskim i sistemskim urušavanjem države i državnosti. Nakon potpisivanja dejtonskog mirovnog sporazuma Bosna i Hercegovina nastavlja svoje pravno postojanje u međunarodno priznatim granicama, sastoji se od dva entiteta: entiteta Federacija Bosne i Hercegovine, te entiteta Republika Srpska. Tako stoji izričito u Ustavu Bosne i Hercegovine. Međutim suočeni smo svakodnevno sa negiranjem Bosne i Hercegovine, čak da to bude paradoksalno, od Predsjednika Predsjedništva Bosne i Hercegovine (Predsjednik iz reda Srpskog naroda). Podmetanjem priče o nemogućoj državi, u kojoj je sve podređeno „nacionalnom ključu“, zapavo „narodnom ključu“, stavljanja prednosti pripadnosti određenoj etničkoj skupini na uštrb građanina, državljanstva, samo se doprinosi daljemantibosanskom djelovanju. Također jačanje etnopolitike, negiranje postojanja bosanskog jezika, sistemska diskriminacija pripadnika drugih etničkih grupa na prostorima na kojima su „manjina“ doprinosi antibosanskom djelovanju. Bosna i Hercegovina je država svih njenih građana i naroda, a ne država pukog matematičkog zbira etničkih skupina.

Zaključak

Srednjovjekovna Bosna, zemlja dobrih Bošnjana jeste društvo jednog naroda višereligijski podijeljenog. Iako najdominantnija, kao i službena religija Crkva bosanska, od strane zvaničnog Vatikana kao i pravoslavnog sveštenstva proglašavana heretičkom, uspješno je odoljevala tim napadima. U svojevrsnom odnosu sa stanovništvom, vlastelom, te dvorom, uspijeva da opstane na ovim prostorima. Crkva bosanska je imala podjelu sljedbenika na prave krstjane, koje grijeha ne ljube, te na mrsne, obične, ljude. Svi stanovnici srednjovjekovne Bosne su samo i isključivo Bošnjani. Ni jedno historijski validno svjedočanstvo ne postoji koji bi to opovrglo. Teritorijalnim širenjima srednjovjekovne Bosne, u sam sastav stanovnika povećavao se i broj pripadnika drugih religija. Prevenstveno katoličkog i pravoslavnog stanovništva. Iako je za kontekst tog vremenskog perioda teško govoriti o nacionalnim pokretima, jer je princip nacije-države novijeg porijekla, za stanovništvo srednjovjekovne Bosne možemo slobodno reći da su, bez obzira na religijsku diferenciranost, činili jednu cjelinu. Jedno društvo, bošnjačko, to jest bosansko. Tome nam najbolje svjedoče kameni spavači, svjedoci vremena, stećci, bošnjački nadgrobni spomenici, gdje nam epitafi svjedoče religijskoj diferenciranosti. Stećci se prostiru na cijelom prostoru srednjovjekovne bosanske države. Granice srednjovjekovne bosanske države, i to u njenom najvećem obimu se teritorijano poklapaju sa nalazištima stećaka. Bez sumnje je da se radi o nadgrobni spomenicima stanovnika, kao i vlastele, srednjovjekovne Bosne. Bitno je također naglasiti da su svi natpisi pisani bosanskim pismom, bosančicom i zahvaljući upravo tim natpisima sačuvana je u svom originalnom obliku. Stanovnici srednjovjekovne Bosne su bez ikakve sumnje gajili zajedničku pripadnost prema banovini, a poslije i prema kraljevini Bosni koja je prema mnogim historičarima bila najveća i najjača srednjovjekovna država u tom vremenskom periodu. Padom u okvire Osmanskog Carstva, već pomenutim stalnim neslaganjima u odnosima bošnjačke vlastele, stanovici Bosne su postepeno prihvatili islam. Često se susrećemo sa predrasudama o nasilom prelasku na islam, o rapidnoj islamizaciji, dok historijska građa tvrdi upravo suprotno. U islamu nema prisile, i kao takav se širio među stanovnicima srednjovjekovne Bosne. U osmanskim defterima smo vidjeli da su, uspostavom timarnog sistema, mnoge spahije bile pripadnici svih religija. Na islam su prelazili kako pripadnici Crkve bosanske, tako i pripadnici katoličanstva, te pravoslavlja. Slabljenjem moći Osmanskog Carstva, čestim porazima, neuspješnim daljim teritorijanim širenjima, pritiscima velikih sila stvorena je situacija u kojoj su također i stanovnici Bosne bili pogođeni. Pokret za autonomiju Bosne, u kojem bošnjački stanovici, kao i većina bošnjačke vlastele,

pokazuju svoje stanje i svoje nezadovoljstvo. Pokret je bio na nivou cijele Bosne i kao takav se smatra svebosanskim odgovorom na prilike u Osmanskom Carstvu. Ovaj pokret se smatra kao i jedan od najznačajnijih u historiji Bosne (i Hercegovine) jer je po svom karakteru imao sve oblike državotvornosti. Na sastanku bosanskih velikaša u Tuzli, februara 1831. za vođu Pokreta izabran je Husein Kapetan Gradašćević. Zahtjevi pokreta za autonomiju su bili: Očuvanje teritorijalnog integriteta Bosne; zahtjev za bosanskim vojnim suverenitetom; bosanski ekonomski suverenitet; socijalno–pravni suverenitet i kao najvažnji zahtjev: zahtjev za političkim suverenitetom na način da u Bosni narod sam bira vladara. Pokret za autonomiju Bosne, kao državotvorni pokret, objedinio je sve stanovnike Bosne. Ovaj vremenski period, kao i ovi događaji će imati itekakve posljedice po Bosnu (i Hercegovinu), kako za njene stanovnike tako i za samu teritorijalnu cjelinu. Pored drugih pokreta u okvirima Osmanskog Carstva, sultan Mahmud II je u Pokretu za autonomiju Bosne vidio kao izdaju, s obzirom na pripadnost islamu većinskog bošnjačkog (bosanskog) stanovništva. Nakon što je uspio ugasiti Pokret, sultan je odvojio Hercegovački sandžak i dao ga je na upravljanje Ali – paši Rizvanbegoviću (svojevrsna nagrada za izdaju Huseina kapetana Gradašćevića), nahije iz Zvorničkog sandžaka su dodijeljene Srbiji (koje su uz reforme vojske bile i jedan od razlog pokretanja Pokreta za autonomiju Bosne), te je poslao Omer pašu Latasa da obezglavi i potpuno uništi bošnjačku vlastelnu i inteligenciju. Uporedo sa tim događajima bujaju nacionalni pokreti u susjednim Srbiji i Hrvatskoj. Pored takvog stanja u Bosni i stanja u susjednim državama stvara se odlična podloga za procese čije ćemo posljedice osjećati i u današnjici, procese denacionalizacije Bošnjaka. Kneževina Srbija, nakon što je dobila autonomiju u okvirima Osmanskog Carstva, radi na izradi plana za stvaranje nacionalno homogene zajednice. Tačnije Aleksandar Karađorđević, koji je bio na čelu kneževine Srbije, od ministra unutrašnjih poslova Srbije Ilije Garašinina traži izradu programa spoljašnje i nacionalne politike Srbije, poznatijeg kao „Načertanije“. Prema ovom programu pravoslavci na Balkanu je trebalo nacionalizirati u Srbe, a svi Srbi treba da žive u jednoj državi. U takvoj državi mjesta za druge očigledno nije bilo, to se prvenstveno odnosilo na Bošnjake muslimane, koje su paradoksalno nazivali „Turcima“. Istim onim Turcima koji su ugasili Pokret za autonomiju Bosne, te obezglavili Bošnjačku vlast. To poistovjećivanje Bošnjaka muslimana sa Turcima bilo je samo svrha opradanja zločina u nacionalnim planovima stvaranja Velike Srbije čije je geslo bilo svi Srbi u jednoj državi. U takvoj državi očigledno nije bilo mjesta za druge. U nacionalnim planovima stvaranja homogenih zajednica nalazila se i teritorija Bosne i Hercegovine. U službi velikosrpske nacionalne ideologije u Bosni i Hercegovini zadatak srbizacije bošnjačkog pravoslavnog stanovništva započinje Teofil Petranović, dok za hrvatski nacionalni program taj posao obavlja Klement Božić procesom kroatiziranja bošnjačkog katoličkog stanovništva.

Također, u Zagrebu, na prvom katoličkom kongresu donešena je odluka da se bošnjački katolici nazivaju Hrvatima. Tim procesima započeto je dijeljenje bošnjačko stanovništva, na osnovu religijske pripadnosti. Ovim procesima bošnjaštvo, a samim tim i bosanstvo, je počelo da se defragmentira. Za ovaj vremenski period, također sva historijska građa, sve stanovnike Bosne i Hercegovine veže samo jedno ime, Bošnjak. Svi stanovnici Bosne, do ovih procesa, su bili samo i isključivo Bošnjaci, islamske, katoličke, te pravoslavne vjeroispovijesti. Nakon denacionalizacije, to jest srbizacije i kroatizacije bošnjačkog stanovništva stvorena je idealna podloga za situaciju današnjice, gdje se podmeće priča o konstitutivnim narodima, to jest o pukom matematičkom zbiru etničkih grupa. U Ustavu Bosne i Hercegovine (Anex IV Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, ili Dejtonskog mirovnog sporazuma) na engleskom jeziku stoji decidno konstituenti narodi (sastavni, dio jedne cjeline). Pravno značenje konstitutivnih i konstituentnih nije sinonim. U današnjici, etnopolitika, kao i politike koje rade na razgradnji Bosne i Hercegovine uporno podmeću priču da je društvo u Bosni i Hercegovine puki matematički zbir tri naroda, predstavljena kao tri nacije. Kroz rad sam se bazirao da pokažem da je još iz vremena srednjovjekovne bosanske države u našoj državi egzistiralo jedno društvo, različitih vjerskih opredjeljenja. Također mnoga historijska građa tvrdi da su na ovim prostorima živjeli stanovnici, predslavonskog, predromanskog perioda, iliri, ali pošto se tema magistarskog rada odnosi na srednjovjekovnu Bosnu, te na savremene reperkusije, tu historijsku etapu kroz rad nisam spominjao, mada itekako zaslužuje da se spomene jer je sastavni dio naše sveukupne bogate historije. S obzirom da su Bošnjaci pravoslavci poistovjećivani kao Srbi, Bošnjaci katolici poistovjećivani kao Hrvati, Bošnjacima muslimanima je na neki način jednim i ostalo korištenje tog pojma, Bošnjaštva. Okolnosti denacionalizacije Bošnjačkog stanovništva su dovele do toga da su Bošnjaci striktno vezani za islam. U takvim okolnostima, počecima defragmentacije bošnjačkog stanovništva, Bosna je okupiranja od strane Austro-Ugarske Monarhije. Bošnjačko muslimansko stanovništvo se iseljava u sve većem broju prema Turskoj ne želeći biti u okvirima „dojučerašnjih“ mrskih neprijatelja. Demografska slika stanovnika u Bosni i Hercegovini se zbog tih iseljavanja, te useljavanja od strane Austro-Ugara znatno mijenja. To sam prikazao u popisima stanovništva za vrijeme vladavine Austro-Ugarske Monarhije. Taj period, kao i period prije i poslije svjetskih ratova je itekako mučan za stanovnike Bosne i Hercegovine, posebno bosanskog muslimanskog stanovništva. U sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Bosna i Hercegovina, kao i bosansko stanovništvo bili su totalno marginalizovani, kao što se može iz samog naziva utvrditi. Bošnjaci su mogli biti sve, Srbi, Hrvati, neopredijeljeni, ali nisu mogli da se opredijele za svoje jedino pravo, historijsko ime, Bošnjaci. Nacionalni pokreti su bili praćeni strašnim zločinima nad Bošnjačkim stanovništvom, kako u ratnim, tako i u mirnodopskim periodima, na sve

moguće načine, od protjeravanja, etničkog čišćenja, ekonomskim putem agrarne reforme, političkim na način nepriznavanja nacionalnog identeta te svođenja na nivo vjerske skupine, do najstrašnije zločina genocida. Sistemski je uništavano sve što imalo poveznicu sa bošnjačkom kulturnom baštinom. Gradovi, koji su sada u sastavu drugih država, nekada su bili sa većinskim bošnjačkim stanovništvom, sada nema ni jednog kamenog svjedoka tog perioda. Privatni, sakralni i kulturni objekti Bošnjaka su sistemski rušeni, a Bošnjaci su protjerivani ili jednostavno likvidirani. Svi ovi događaji umnogome su uticali na uništenje Bosanstva, kao nacionalnog identiteta svih stanovnika Bosne i Hercegovine, te Bošnjaka, Bosanaca muslimanske vjeroispovijesti, sa ciljem teritorijalnih širenja velikodržavnih projekata. I pored svih tih nastojanja Bosanstvo je uspjelo da istraje, najbolji pokazatelj jeste plebiscit, referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine, održan 29.2.1992. g. i 1.3.1992. g. Na referendumsko pitanje: „Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive? 99,7% stanovništva (od 63,6% koliko je izašlo na referendum) se izjasnilo za nezavisnost. 6.4.1992.g. Europska zajednica priznala je nezavisnost Republike Bosne i Hercegovine, te je 22.5.1992. g. primljena u članstvo UN. Nakon strašne agresije, te ponovnih zločina, progona, deportacije, silovanja, etničkog čišćenja, genocida, zaraćene strane potpisuju Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini ili Daytonski mirovni sporazum. Ovim sporazumom je okončana agresija na Bosnu i Hercegovinu koja je trajala od 1992-1995 godine. U postdejtonskoj Bosni i Hercegovini svjedočimo potiskivanju bosanstva i stavljanju u prvi plan etničke pripadnosti. Uporno se podmeće priča kako se sve u Bosni i Hercegovini mora podrediti nacionalnom, odnosno narodnom ključu. Etnopolitika, kojoj najviše odgovara takvo stanje Bosnu i Hercegovinu predstavlja kao puki matematički zbir dva entiteta (entitet Federacija Bosne i Hercegovine, te entitet Republika Srpska), te distikta Brčko, iako u Ustavu Bosne i Hercegovine decidno stoji da je Bosna i Hercegovina teritorijano priznata u međunarodno priznatim granicama. Pored mnogobrojnih unutrašnjih faktora koji uporno potiskuju bosanstvo, suočeni smo sa ponovnim pritiscima „iz vana“. Svjedočimo konstantnim miješanjima zvaničnog Beograda, te zvaničnog Zagreba, u unutrašnje odnose u Bosni i Hercegovini. Iako su deklarativno protiv miješanja u unutrašnje stvari Bosne i Hercegovine, praksa je potpuno drugačija. Politički Beograd uporno zagovara separatizam, tačnije nikada se ne protivi populističkim podvalama iz entiteta Republika Srpska o separatizmu i disoluciji, dok politički Zagreb, kao članica Europske unije, konstatno prijeti poteškoćama na europskom putu naše države, ako se ne riješi pitanje „konstitutivnosti naroda“, te izbornog zakona, što je ništa drugo nego čisto antibosanstvo. Kao što vidimo, nastavak velikodržavnih procesa je i dalje aktuelan,

iako su ta antibosanska djelovanja rezultirali najvećim zločinima na našim prostorima nakon Drugog svjetskog rata.

Bibliografija

1. Aličehić i Galešić, Taner i Đenan 2018, Tragom drevnih Bošnjana, Connectum, Sarajevo
2. Anderson, Benedikt 1998, Nacija zamišljena zajednica, Plato, Beograd
3. Balić, Smail 1952, Etičko naličje bosansko-hercegovačkih muslimana, Buchdruckerei, Wien
4. Duraković, Nijaz 1993, Prokletstvo muslimana, Oslobođenje, Sarajevo
5. Đozić, Adib 2012, Studije o bošnjaštvu: prilog sociologiji nacionalnih zajednica u Bosni i Hercegovini, BKC i OFF-SET, Sarajevo i Tuzla
6. Filandra, Šaćir 1998, Bošnjačka politika u XX stoljeću, Sejtarija, Sarajevo
7. Filandra, Šaćir i Karić, Enes 2011, Bošnjačka ideja, Bošnjački institut Sarajevo, Sarajevo
8. Filandra, Šaćir 2012, Bošnjaci nakon socijalizma. O bošnjačkom identitetu u postjugoslavenskom dobu, Synopsis, Sarajevo
9. Filipović, Muhamed 2003, Bosna i Hercegovina u okvirima nacionalizma, Svjetlost, Sarajevo
10. Filipović, Muhamed 2006, Historija bosanske duhovnosti 2 – Duhovni život Ilira i srednjovjekovne Bosne, Svjetlost, Sarajevo
11. Filipović, Muhamed 2007, Ko smo mi Bošnjaci, Prosperitet, Sarajevo
12. Filipović, Muhamed 2010, Historija bosanske duhovnosti 3 – Duhovni život Osmanske Bosne, Svjetlost, Sarajevo
13. Giddens, Anthony 2001, Sociologija, Polity press, Cambridge
14. Halilović, Safet 2013, Europske integracije i Bosna i Hercegovina, Fakultet političkih nauka, Sarajevo
15. Handžić, Mehmed 2012, Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosansko-hercegovačkih muslimana, Bošnjačka kulturna zajednica Revija „Sandžak“, Novi Pazar
16. Ibraković, Dželal 2008, Bosna, Islam – Bošnjaci (Etnološko – povijesne skice), Fakultet političkih nauka, Sarajevo
17. Imamović, Enver 2018, Korijeni i život bosanskog plemstva kroz historiju, autor, Sarajevo
18. Imamović, Mustafa 1997, Historija Bošnjaka, BZK Preporod, Sarajevo
19. Jaliman, Salih 1999, Historija bosanskih bogomila, IPP Hamidović, Tuzla
20. Katunarić, Vjeran 2003, Sporna zajednica, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
21. Lavić, Senadin 2020, Diskurs o bosanstvu, Fakultet političkih nauka – Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo
22. Mahmutćehajić, Rusmir 2008, O antibosanstvu – Muke života u tuđim predstavama, Connectum, Sarajevo
23. Petrović, Radmilo 2010, Bogumili, Rubikon i Mak, Novi Sad i Visoko
24. Sadiković, Elmira 2014, Evropa regija – Kohezijska politika Evropske unije i Zapadni Balkan, TKD Šahinpašić, Sarajevo

25. Ustav Bosne i Hercegovine

26. Zgodić, Esad 1998, Bošnjačko iskustvo politike, Osmansko doba, Euromedia, Sarajevo

27. Zgodić, Esad 2003, Bosanska politička misao, Austrougarsko doba, DES, Sarajevo

28. Zgodić, Esad 2008, Ideja bosanske nacije, Zalihica, Sarajevo

29. Zgodić, Esad 2009, Društvena misao bosanskih franjevaca, Fakultet političkih nauka, Sarajevo

30. Žiga, Jusuf 2007, Savremeno bosansko društvo – Hrestimatija, Fakultet političkih nauka, Sarajevo

31. Internetski izori

32. Ostali izvori